

Prostitutky a jiné příživnictvo: Sexuální práce mezi státním socialismem a kapitalismem

Barbora Skalická Doležalová^{1b}

Charles University

Prostitutes and Social Parasitism: Sex Work during the Transition from State Socialism to Capitalism

Abstract: This study analyses the discourse of prostitution and sex work in Czechoslovakia (and later the Czech Republic) during the period of transition from state socialism to a model of (neo)liberal capitalism. The text maps the continuities and discontinuities of narratives about sex work in scholarly publications and the popular press during this transformative period. Under socialist legislation, prostitution was criminalised through the law against ‘social parasitism’, as it was viewed as an attempt to avoid honest work. The study shows that this narrative persisted even after the repeal of socialist law and the fall of the regime. The discourse-historical analysis thus reveals the enduring influence that medical, legal, and criminological frameworks have on shaping the image of sex work, especially in reference to women’s sexuality and the value of labour, from which sex work is excluded. Through an analysis of political and expert discourses in one European post-socialist country, the study demonstrates how women – especially those facing additional forms of disadvantage, such as Roma women – continue to be subjected to ostracising and pathologising tendencies on the part of state and other institutions. These tendencies are still driven by the ideologies of racism, sexism, and the fetishisation of labour, which were dominant both during state socialism and in contemporary capitalism. The anti-work theories employed here offer a different perspective on labour, one that does not regard it as an inherently meritorious activity that should determine a person’s rights and social status. From the perspective of sex work, an exclusive focus on the state and the law as the sole sources of justice or solutions to this issue is highly problematic and ineffective. Looking ahead, it is highly unlikely that these institutions will act in the interests of sex workers. It is therefore important to discuss struggles for their rights beyond legislative reforms and the possibilities offered by the formal institutions of nation-states – for example, by looking to supportive civil society networks and various forms of community self-organisation.

Keywords: prostitution, sex work, emancipation, anti-work theories, Czechoslovakia

Barbora Skalická Doležalová. 2026. Prostitutky a jiné příživnictvo: Sexuální práce mezi státním socialismem a kapitalismem. *Gender a výzkum / Gender and Research* XX (X): XX–XX, <https://doi.org/10.13060/gav.2026.001>.

Východní Evropu během dvacátého století formovaly velmi odlišné politické ideologie a modely uspořádání společnosti, které ale ve vztahu k pojetí práce našly překvapivě společnou řeč. Národní socialismus, státní socialismus i (neo)liberální kapitalismus již od raných devadesátých let stavěly každý svým způsobem do popředí pracující a práci vnímaly jako důležitou hodnotu (Wagnerová 2017; Šustrová 2024), zároveň byly explicitní v tom, co za onu poctivou práci považují a co z ní vylučují. Ve vztahu k tématu tohoto textu všechny tři spojuje to, že prostituci nikdy nevnímaly jako práci hodnou uznání. Nejvíce paradoxní se to může zdát u posledně jmenovaného modelu, který svou oslavu individuální svobody často prezentuje i skrze zdánlivé přitakání sexuální volnosti a osvobození se od předsudků jak tradiční morálky, tak reálného socialismu. Právě proto z něj tento text činí hlavní cíl své kritické analýzy.

V této studii se zaměřuji na přechod mezi obdobím státního socialismu a (neo)liberálního kapitalismu, a to zejména proto, že toto transformační období dosud nebylo v souvislosti se sexuální prací dostatečně zmapováno. Dosavadní výzkumy se soustředily především na sexualitu a genderové politiky v rámci státního socialismu (Dudová 2015; Havelková 2016; Dobeš 2022) nebo na feministické teorie sexuální práce a praktikované legislativní modely (Havelková, Bellak-Hančilová 2014). Chybí však podrobnější analýza diskurzu sexuální práce po zrušení zákona o příživnictví v roce 1990 a v kontextu proměny státních ideologií. Výzkumnou otázkou této studie je, jak se v Československu a následně České republice proměňoval diskurz o sexuální práci v souvislosti s přechodem od státního socialismu k (neo)liberálnímu kapitalismu a jak tyto proměny reprodukují či zpochybňují genderové, rasové a třídní nerovnosti. Cílem studie je tedy ukázat, jak se transformující se sociálně-politické kontexty podílejí na formování diskurzu sexuální práce a prostituce.

Socialistické státy sice deklarovaly rovnost mužů a žen, ale sexualitu žen podřizovaly potřebám produktivistické ekonomiky – sexuální práce se tak stala dvojnásobným tabu: jako neproduktivní činnost a narušení kolektivistické morálky. Sexuální spravedlnost, zahrnující právo na tělesnou autonomii, sexuální zdraví a svobodné projevy sexuality jakožto nedílné součásti sociální spravedlnosti, byla stále svázána konzervativními etnocentrickými a národnostními politikami (Donert 2024). Socialistická regulace ženských těl ovšem přesahovala samotnou prostituci a zahrnovala i kontrolu reprodukčních práv, čímž vytvářela hierarchii vhodného a nevhodného praktikování

sexuality a občanství. Interrupce či výkon sexuální práce nikdy nebyly rámovány jako práva na tělesnou autonomii (Dudová 2015). Navzdory oficiálnímu zákazu existovala prostituce podle paralelní praktiky tiché tolerance a veřejného tajemství (Brenner 2021), nadto některé sexuální pracovníctvo bylo využíváno tajnou policií (Malinová 1999b; Havelková 2016: 174–175). Zde vznikal rozpor mezi určitým ideologickým puritanismem či konzervatismem, kde monetizace sexuality nemá místo, a pragmatickým uznáním existence prostituce jako společenského fenoménu.

Transformační období, tj. počátek (neo)liberálního kapitalismu, je často popisováno jako exploze erotického materiálu a otevřené sexuality, která se tak zdánlivě osvobozuje z předchozích omezení reálného socialismu. Začínala narůstat konzumní spotřeba, která v tzv. divokých devadesátkách znamenala i spotřebu sexuální – vznikaly první pornografické časopisy, sexshopy, peep show i erotické salóny. Nahá a zejména bílá ženská těla okupovala veřejný prostor (Gjuričová 2011), ale monetizace sexuálních služeb zůstala ve skrytu šedé ekonomiky a morálního hodnocení. Tento rozpor lze vnímat jako projev neoliberální governmentality (Valkovičová 2017), kde stát přenesl odpovědnost za sexualitu na individuum, ale dále reprodukuje morální soudy nad nelegitimními formami jejího projevu. V tomto ohledu sice neoliberální governmentality, tedy způsob a proces vládnutí, ovlivňování a sebekontroly (Foucault 1991), střídá předchozí socialistickou governmentality, ale ve vztahu k sexuální práci zachovává mnohé z jejích hodnot a norem.

Zrušení socialistického zákona o přživnictví v roce 1990 vytvořilo ve vztahu k sexuální práci právní vakuum či „dekriminalizaci s omezujícím opatřením státu“ (Havelková, Bellak-Hančilová 2014: 47), která trvá dodnes. Současná česká legislativa řeší sexuální práci pouze fragmentárně, například přes zákony proti kuplířství (§ 189 zákona č. 40/2009 Sb.), mravnímu ohrožování dětí (§ 190 zákona č. 40/2009 Sb.) nebo skrze městské vyhlášky (§ 10 zákona č. 128/2000 Sb.) a kontrolu veřejného pořádku (§ 5 zákona č. 251/2016 Sb.), čímž reprodukuje představu sexuální práce jako nelegitimního byznysu. V postsocialistické České republice tak vznikl prostor, kde sexuálně pracující nadále nemají oporu v zákoně, chybí jim základní pracovní práva, nemohou se organizovat v odborech a postrádají zde i jiné neformální komunity, které by jim umožnily širší emancipaci.

Právě té chce, alespoň na teoretické úrovni, pomoci skrze svou kritickou interpretaci diskurzů sexuální práce v raném kapitalismu tento text. Tato studie kriticky navazuje na tradici feministických textů z československého prostoru od vědkyň, jako jsou Christiane Brenner, Celia Donert, Radka Dudová, Adéla Gjuričová, Barbara Havelková, Hana Havelková, Kateřina Kolářová, Kateřina Lišková, Denisa Nečasová, Libora Oates-Indruchová, Veronika Valkovičová, Alena Wagnerová a další. Nad rámec této tradice výzkum teoreticky vychází z novějších antipracovních teorií (např. Weeks 2011;

Berg 2014, 2021; Hester, Srnicek 2024), které jsou subverzivní jak k chápání prostituce jako ne-práce a příživnictví, tak k liberálně rozuměné sexuální práci jako veskrze emancipační a svobodné činnosti. Ty textu poskytují transparentní normativní rámec, o němž se může kriticky opřít.

Z hlediska analyzovaného materiálu tento text mapuje diskurz prostituce a sexuální práce zvláště na přelomu československého státního socialismu a (neo)liberálního kapitalismu krátce po roce 1989. Dále se částečně věnuje i rekodifikacím legislativy regulující prostituci a jejímu mediálnímu obrazu v dřívějších letech socialismu, aby se poukázalo na proměny způsobu vládnutí a konstrukci obrazu prostituce, kde zákony i média fungují jako jednotlivé aparáty governmentality. Odrazovým můstkem je částečná dekriminlizace prostituce skrze zrušení příživnictví jako trestného činu, kdy ovšem zároveň nebyl vytvořen jiný zákon, který by prostituci pozitivně právně definoval. Devadesátá léta se přitom vyznačují otevřeností vůči nahotě a různým projevům sexuality, proto mě zde zajímá, jak tato sexuální politika ovlivnila vnímání sexuální práce a zda přispěla k její destigmatizaci. Analýza odborné, zvláště kriminologické literatury ukazuje, že porevoluční expertiza a politika zachovává mnohé z předrevolučního období. Kulturní konzervatismus reálného socialismu je nahrazen kulturním konzervatismem neoliberalismu, který otevírá prostory svobody primárně jen ve sféře ekonomické aktivity, ale širší emancipační diskurz potlačuje ve prospěch spíše konzervativních hodnot. To je v závěrečné části demonstrováno skrze analýzu negativního dopadu typologizace a kategorizace sexuální práce, které kriminologické či lékařské studie o sexuální práci vytvořily, čímž ji podřídily hierarchii na základě různých intersekcí, jako jsou gender, sexualita nebo etnikum. Na symbolické úrovni se tím reprodukovaly překážky emancipace sexuálně pracujících, které jim kladl už režim státního socialismu před rokem 1989.

Teoretické rámování

Mluvit o sexuální práci spíše než o prostituci není jen otázkou jazykovou, ale také ideologickou a politickou. Carol Leigh alias Scarlot Harlot (1997: 225) v eseji *Inventing Sex Work* (Vynalézání sexuální práce) píše, že zavedením tohoto pojmu chce „vytvořit atmosféru tolerance v rámci ženského hnutí i mimo něj pro ženy v sexuálním byznysu“. Leigh v tomto vnitřním dialogu poukazuje na internalizované vzorce ohledně ženské sexuality, které se propály do feministických hnutí, ve kterých ona jako sexuální pracovnice již nenacházela své místo a nedokázala se ztotožnit s ideologií (tehdy mainstreamového) antipornografického feminismu. Nešlo jí o jednostranné pozitivní rámování sexuální práce, ale o možnost zbavení se „sexuálního studu a zároveň [možnost] kritizovat a změnit sexuální představy v naší kultuře“ (Leigh 1997: 227). Pojem sexuální práce má tak určitý mobilizační charakter, který má směřovat naši pozornost

k aspektu ekonomiky, práce a práv spíše než k chybě v charakteru či sexuální odchylce (Weeks 2011). Rozpoznává tak spíše to, co pracující dělají, než jací*ké jsou (Leigh 1997). Tato optika je tak víceméně v přímém rozporu s tím, jak byla vnímána prostituce ve státním socialismu a částečně i v raném porevolučním kapitalismu. Z hlediska antipracovních teorií je ovšem i onen aspekt práce podrobován kritice.

Heslo „sexuální práce je práce“ stojí v centru současných akademických i aktivistických debat, některé autorstvo (např. Weeks 2011; Giovannitti 2023) ale poukazuje na to, že jej nelze vnímat jako bezproblémové, neboť může posilovat diskurz pracovní etiky skrze nekritickou akcentaci individuální volby. Ostatní teoretičky sexuální práce (Hardy 2013; Hester, Stardust 2020) v návaznosti na Kathi Weeks (2011) tvrdí, že toto heslo ovšem nebylo nikdy chápáno jako ryzí adorace práce a od ní se odvíjející důstojnosti či smyslu života. Nazývat prodej sexuálních služeb prací je pro ně spíše snahou o oddělení práce a pracujících a rozumění práci jako procesu, nikoli identity – „[j]e to začátek procesu deidentifikace – způsob, jak říci, že nejsme touto prací“ (Hester, Stardust 2020: 79). Jednoduše to znamená, že rámování prodeje sexuálních služeb jako práce není normativním hodnocením, že se jedná o práci esenciálně dobrou či přínosnou. Tuto argumentaci lze tedy chápat i jako subverzivní strategii, která má zpochybnit a problematizovat ortodoxii ideologie placeného zaměstnání, jež je vždy morálně správné (Penny 2023) a je samo o sobě hodnotné (Polkowska 2014).

Uznání sexuální práce jako práce ovšem vidím jako důležitou dočasnou strategii, která nám umožňuje mluvit o pracovních právech jako u jiných prací, ale také o policejní represi, nedostupnosti sociálních služeb, vykořisťování či stigmatizaci. Tuto strategii považuji za produktivní zejména s ohledem na historii východní Evropy, kde prodej sexuálních služeb a jeho právní zneuznání znamenaly absenci práv, možnost politického aktérství v boji za sociální spravedlnost a v některých případech i uvěznění. Společně se zmíněnými autorkami jsem ale kritická k tzv. asimilaci sexuální práce do systému (neo)liberálního kapitalismu a pracovního trhu (viz Davis 2015), který se cyklicky navrácí k identitární povaze práce a emancipace skrze ni, nikoli od ní (více viz Adorno, Horkheimer 2019; Hester, Stardust 2020; Jaffe 2022).

Instituce práce byla a je prizmatem marxismu nebo socialistického feminismu (i jiných) stále značně adorována, respektive přehlížena s omezenou imaginací světa bez práce, pokud se nejedná o explicitní kritiku různých forem kapitalistického vykořisťování. Socialistické státy jsou proto vyzdvihovány jako ty, kde pracovalo nejvíce žen, mimo jiné i proto, že práce byla chápána jako obohacení o nové životní možnosti (Ghodsee 2020). Fenomén prostituce jako ohrožení ženské emancipace byl zdůrazňován především v Sovětském svazu (např. Kollontajová 1921), zatímco v ČSSR se tento argument již příliš neuplatňoval. Samotná emancipace žen se ale značně redukovala na tu pracovní, „[z] osvobození ženy se tak de facto stalo osvobození ženské pracovní síly a žena ze subjektu emancipace jejím objektem“ (Wagnerová 2017: 31). Produk-

tivní prací a ekonomickou rovností se pak mělo dosáhnout i rovnosti sexuální, která nebude podléhat trhu a nebude se stávat zbožím, neboť podle Ghodsee (2020: 161) „[t]ato forma milostné směny ženám nepřináší sexuální samostatnost, ale je zoufalým pokusem o přežití ve světě s malým sociálním zabezpečením“. Tato komodifikace sexuality a její kritika se pak staly nejvíce signifikantními v případě sexuální práce. „Práce se pro mou vyčerpanou generaci stala náboženstvím“ a „[t]ediný okamžik, kdy mainstreamový feminismus připouští, že samotná práce může být problém, je v souvislosti s prací sexuální,“ dodává Laurie Penny (2023: 144–145).

Antipracovní teorie trvají na tom, že žádná námezdní práce není plně dobrovolná a že nucená práce ničí svobodu, čímž mohou pomáhat překonat stereotypy o sexuálně pracujících jednak jako o morálně špatných, druhak jako o obětech. Podle teoretiků (Black 1985; Frayne 2015; Graeber 2019) je problémem samotný systém práce a jeho centrální role, která nutí lidi se mu podřizovat. Antipracovní teorie v návaznosti na hnutí *Mzdy za domácí práce* (*Wages for Housework*) a debatu o reprodukční práci překračují genderovou perspektivu a umožňují chápat sexuální práci nikoli jako výjimečnou činnost, ale jako součást širšího systému nucené práce, která je podřízena ekonomickým, politickým a mocenským strukturám (Weeks 2011). To otevírá prostor pro pochopení sexuální práce jako způsobu obživy, která je také vykonávána v rámci vykořisťovatelských struktur podobně jako jiné práce v kapitalistickém (nebo i v socialistickém) režimu, protože oba jsou založeny na produktivismu a nutnosti určitých typů námezdní práce.

V rámci postpracovních teorií autorstvo (např. Hester, Stardust 2020) zdůrazňuje, že se nejedná o odmítnutí práce jako takové, ale usiluje se o přehodnocení, redistribuci a redukci práce s cílem rozšířit lidskou svobodu či kreativitu a zmírnit nucený charakter práce ve všech jejích podobách. Anti- a postpracovní politiky tak mají společný zájem na snižování času stráveného jak placenou prací, tak i tou reprodukční, například v domácnosti. Postpracovní imaginace se většinou soustředí na technologie a nahrazení lidské síly tou robotickou (Hester 2023), ty antipracovní jsou k naturalizované smysluplnosti všech prací kritičtější, často se ale tyto pojmy používají jako synonymické. Chápat sexuální práci jako práci tak není zřeknutím se post- či antipracovních politik a posvěcením pracovního étosu, ale je to nezbytný výchozí bod jakékoli emancipace, která ve výsledku může znamenat i odmítnutí pracovat (Hester, Stardust 2020). Sexuální pracovníctví čelí specifickým problémům, jako jsou různé státní i nestátní regulace, absence podpory a finanční diskriminace, což zvyšuje jeho zranitelnost. Cílem je vytvoření podmínek pro dosažení důstojnosti a uznání pro všechny pracující (a v konečném smyslu i nepracující), včetně těch, kteří se živí prodejem sexuálních služeb.

Sexuální práci můžeme zasadit do obecnějšího procesu flexibilizace a prekarizace práce v současném kapitalismu, dokonce ji lze chápat jako symptom jeho obecnějších

trendů. Heather Berg ve své knize *Porn Work: Sex, Labor, and Late Capitalism* (Práce v pornu: Sex, práce a pozdní kapitalismus) (2021) dokládá, že pracovní podmínky v pornoprůmyslu nejsou výjimečné, ale naopak předjímají trendy pozorovatelné v celé ekonomice. Flexibilní pracovní doba, prekérní smlouvy a tlak na neustálou sebeprezentaci – to vše charakterizuje jak sexuální práci, tak platformový kapitalismus. V českém kontextu to znamená, že vykořisťující praktiky v sexuálním průmyslu (jako neplacené zkušební směny nebo sankce za nedodržení výkonnostních norem) odrážejí širší erozi pracovních práv po neoliberálních reformách. Sexuální práci tak lze interpretovat jako symptom širších proměn pracovních a vlastně životních podmínek v současném kapitalismu. Její analýza tak má potenciál zachytit obecnější vzorce, které charakterizují život všech – jak těch, které (neo)liberální kapitalismus podřizuje imperativu výkonu, tak těch, které vylučuje jako neproduktivní a přiživující se na úkor těch úspěšných. Můžeme dokonce říci, že i když kapitalismus zrušil zákon o příživnictví na právní úrovni, na úrovni ideologie a společenské praxe tento předsudek proti příživníkům nezrušil nikdy, naopak na něm vystavěl svůj nový disciplinační režim.

Na rozdíl od státního socialismu ale v kapitalistické hegemonii existují relativně rozvinuté prostory odporu, jak klasicky upozorňuje třeba foucaultovská perspektiva sociální kritiky. Berg (2021) tak ve vztahu k našemu tématu zdůrazňuje, že sexuálně pracující často vyvíjejí kreativní strategie odporu – od kolektivního vyjednávání přes podvody či manipulace nutné k vyššímu výdělku po vytváření alternativních sítí nabídek sexuálních služeb –, které mohou sloužit jako inspirace pro širší pracující (i nepracující) třídu. Tento poznatek je klíčový pro analýzu postsocialistického prostředí, kde se neformální solidární sítě staly životně důležitými v období transformačního chaosu. Zdroj emancipace tak může být někde jinde než ve formálním politickém procesu, ale mohl by vyrůst ze sítí občanské společnosti.

Metodologie

Tato studie je diskurzivně-historickou analýzou s výraznějším zaměřením na sociodiagnostickou kritiku (Wodak 2001) a legislativní, kriminologickou a medicínskou interdiskurzivitu. Analýza má přispět k dekodování narativů chápaných jako přirozené a zároveň poukázat na techniky a hierarchizace, které se při tomto ustanovování a reprodukci dějí. V tomto případě to znamená pochopit trajektorii fixace významu prostituce a sexuální práce jako nemorálního způsobu obživy či jako ne-práce, jak ji konstruoval státní socialismus a částečně i (neo)liberální kapitalismus v českém (československém) prostředí. Jakékoli feministické čtení by se zároveň mělo zaměřit na kritické zkoumání institucí, jejich ideologických struktur a způsobů reprezentace (Coward 2007). Feminismus podle Rosalind Coward (2007) vychází z přesvědčení, že jazyk a vi-

zuální obrazy mají materiální dopad a mohou reprodukovat nebo narušovat mocenské nerovnosti. Z tohoto důvodu je nezbytná trvalá reflexe toho, jaké významy jsou skrze zobrazování konstruovány. Předmětem analýzy není ověření fungování legislativní praxe a to, zda zákony byly naplňovány či jaká byla odborná integrita tehdejší vědecké obce. Má argumentace směřuje spíše ke kritice státních aparátů a mediálního či expertního rámování prostituce, které se řídilo pouze punitivní logikou a napravováním sexuálně pracujících namísto snahy o jejich podporu, emancipaci či naslouchání jejich potřebám.

V rámci předběžného čtení socialistických periodik v databázi Kramerius a jednoduché analýzy dat v korpusu SYN2000 a SYN2005¹ na základě klíčového slova *prostituce* bylo patrné, že se téma prostituce objevuje především v kontextu témat veřejného prostoru, sexuální morálky a zločinnosti – od obchodu s lidmi přes užívání drog po dětskou prostituci a snahy tento fenomén vymýtit. Na základě této orientační explorativní fáze, při které bylo prostudováno 92 publicistických a odborných textů, byla formulována analytická kritéria, která umožnila sledovat proměny či naopak stability významů v rámci heterogenních periodik. Do konečného korpusu bylo zahrnuto 30 článků, odborných příspěvků v časopisech a sbornících, které se v databázi nacházely na první straně s filtrem klíčového hesla (*prostituce*), typu dokumentu (*periodikum*) a časového období (1960–2015). Analýza byla následně provedena podle principů diskurzivně-historické analýzy (Wodak 2001), přičemž jednotlivé texty byly kódovány otevřeně, tedy bez předem stanovených kategorií, a teprve poté byly tematicky seskupeny podle vzorců argumentace a reprezentace, kde se výrazně otevřela otázka genderovanosti, ať už ve vztahu k práci, ale i kriminalitě. V průběhu tohoto procesu se opakovaně vynořovalo také téma etnicity, jež se ukázalo být dalším konstitutivním prvkem diskurzivních rámců, prostřednictvím nichž byli sexuální pracovníci i jejich klienti reprezentováni napříč jednotlivými obdobími. Z analýzy byly následně vyloučeny materiály, v nichž se pojem prostituce objevuje pouze okrajově nebo metaforicky.

Data byla extrahována z veřejně dostupné knihovny databáze Kramerius a digitální knihovny Akademie věd České republiky prostřednictvím vyhledávání klíčového slova *prostituce* a následné analýzy jeho výskytu v periodikách vydávaných v letech 1960–2015. Klíčové slovo *sexuální práce* neposkytlo v tomto období relevantní odkazy. Při vymezování klíčového slova byla zvažována i jiná označení a eufemismy, nicméně předběžné čtení ukázalo, že pojem prostituce zůstává v různých obdobích stabilním referenčním bodem veřejné i odborné debaty, a proto byl zvolen jako analytický vstup pro sledování proměn významů. Výběr periodik byl proveden s cílem

¹ Jedná se o synchronní reprezentativní korpusy zahrnující beletrii, odborné a publicistické texty z let 1990–2004. Z důvodu zaměření studie byla beletrie vynechána.

zachytit různé institucionální a ideologické pozice, skrze něž byla prostituce reprezentována, a dále se řídil počtem záznamů. Výsledný korpus je složen z textů, které byly vyfiltrovány jako většinou první až třetí v pořadí v dané databázi. Do korpusu byla proto zahrnuta odborná a profesní periodika (*Socialistická zákonnost*, *Právník*, *Zdravotnické noviny*, *Časopis lékařů českých*), odborové tiskoviny (*Svět práce*) a deníky či týdeníky s vysokým dosahem na veřejnost (*Rudé právo*, *Mladý svět*, *Reflex*). Zařazení *Reflexu* vychází z dat o čtenosti Media projekt (Česká unie vydavatelů 2024) a z jeho významné role v utváření veřejného diskurzu po roce 1989. *Mladý svět* byl zahrnut pro svou dlouhodobou kontinuitu a vysokou frekvenci výskytu klíčového slova prostituce. Z důvodu zaměření studie byly poté vyloučeny časopisy o umění, regionální deníky a náboženské tisky. Další texty v podobě knih a příspěvků v odborných sbornících byly vybrány pomocí klíčového slova prostituce v databázi knihovny Ministerstva spravedlnosti, kterou jsem následně navštívila kvůli prezenčnímu čtení textů. Knihovna shromažďuje zásadní díla z kriminologie a sociální práce, tedy oborů v současnosti dominantních ve výzkumu sexuální práce i vzhledem k postavení organizace Rozkoš bez rizika, která je od začátku devadesátých let 20. století centrální neziskovou organizací poskytující sociální služby lidem v sex byznysu, a její dlouholeté ředitelky a socioložky Hany Malinové. Pokud jsou v textu odkazy na jinou literaturu, jedná se o nedávné publikace převážně z oblasti historie a feministické teorie, které mají pomoci vidět sexuální práci v širším kontextu.

Časové vymezení odráží i výrazný nárůst zájmu o téma prostituce ze strany odborné obce v šedesátých letech (např. Osmančík, Vacková 1969) a změnu trestního zákona z roku 1961 (účinný od 1. 1. 1962), kdy je prostituce nově explicitně zahrnuta do zákona o příživnictví (§ 203 zákona č. 140/1961 Sb.) a je usouvzátněna s hazardem a dalšími „nekalými způsoby“ obživy. Do této doby stát na příživnictví nahlížel jako na trestný čin proti pořádku ve věcech veřejných, od začátku šedesátých let s novým trestním zákonem se ovšem řadilo již mezi trestné činy hrubě narušující občanské soužití (více viz Geuss 2018). Tento trestní zákon měl podle právních expertů kromě jiného chránit „aktivní budovatele socialismu proti nebezpečným útokům zaostalých lidí“ a postihovat „zatvrzelé parazity a výtržníky (...), potírat alkoholismus, ochraňovat mravnost a potírat sobectví“ (Hromada 1966: 677). V roce 1970 zároveň nabyl účinnosti tzv. přečin příživnictví, který dovoľoval postihovat i sexuálně pracující vykonávající tuto činnost nad rámec oné legální a státem uznané práce (Havelková 2016: 171), čímž narostl i počet stíhaných a odsouzených (Geuss 2018: 86). Tím se diskurz o prostituci stává součástí širšího rámce morální a pracovní disciplinace a governmentality. Zvolený časový rámec tak umožňuje sledovat proměny diskurzu v období přechodu od státního socialismu k (neo)liberálnímu kapitalismu a zároveň ve své centralizaci pracovní morálky opodstatňuje teoretické rámování této studie.

Při hodnocení používám označení státní socialismus a sexuální práce². Oba termíny volím vědomě, ten první jako přihlášení se k revizionistické historické tradici a druhý jako ideologickou přínáležitost k některým feministickým proudům, které chápou sexuální práci jako legitimní způsob obživy, jenž není výjimečný svojí potencialitou vykořisťování oproti jiným druhům práce, ale zároveň se staví proti trendu asimilace sexuální práce do systému regulovaného pracovního trhu (viz Davis 2015). Sexuální práci rozumím výměnu sexuálních služeb za úplatu či jiný materiální i nemateriální zisk mezi dospělými souhlasícími osobami a chápu ji v jejích proměnách a způsobech výkonu, jako jsou striptýz, erotické masáže, pouliční sexuální práce, pornografie, online služby ad.

Diskurz o prostituci v době státního socialismu

V rámci poúnorového budování nového socialistického člověka narazila emancipace na spíše konzervativní uchopení tehdejších ideálů marxismu-leninismu v otázce genderu a rodiny: „Těžištěm ženina zájmu již neměla být oblast rodiny a domácnosti, ale veřejné dění, kolektivní budování socialismu. (...) Tato proměna paradoxně nevycházela z odlišného pojetí feminity a maskulinity, naopak stále pracovala s tradičními, údajně přirozenými charakteristikami obou pohlaví.“ (Nečasová 2019: 490) Ženy sice mohly vstupovat do veřejného prostoru a byly k tomu v duchu budování socialistické společnosti vyzývány, ale genderovanost prací v domácnosti zůstala nezměněna. Ženy tak stále byly primárně pečovatelkami a matkami, k tomu se po nich ale vyžadovalo i podílení se na placené práci mimo domov, nadto jejich politické aktivity byly často redukovány na tzv. ženskou otázku. Tudiž i přes několikero úspěchů v otázce rovnoprávnosti (viz Lišková 2018) a posílení sociálního státu je československá socialistická společnost hodnocena jako maskulinizovaná, protože se „opírala o primárně mužské hodnoty produkce, boje, aktivismu apod.“ (Nečasová 2019: 480). Ovšem platí i to, že země sovětského bloku se nevymykaly celoevropským sociálně-kulturním trendům (Nečasová 2019). Genderové normy, které se snažila padesátá léta narušit narovnáváním práv mužů a žen, se ovšem postupně v době normalizace utužovaly a pro marginalizované skupiny obyvatelstva znamenaly další znesvobodnění. Z hlediska otevřenosti k sexualitě a nahotě se tak jedná o „uvolnění s velmi omezeným ručením“ (Gjuričová 2011: 40).

Hegemonní narativ o motivaci sexuálně pracujících stavěl na ideologickém odporu k buržoaznímu konzumnímu Západu, který stál v kontradikci vůči socialistickému životnímu stylu. V *Socialistické zákonnosti* předseda městského soudu v Praze Otakar Baláš o prostituci píše, že

² Pojem prostituce užívám tehdy, když odkazuji k dobovému diskurzu, kde pojmenování sexuální práce neexistovalo, respektive se právě s ideou práce rozcházelo.

je to většinou touha po snadném a bezpracném získání finančních prostředků k někdy i nákladnému životu, popř. po opatření si nedostatkových luxusních předmětů, které navíc lze zakoupit převážně jen v prodejnách TUZEXU. Že takovýto způsob života je v rozporu se stěžejní [sic!] principy socialismu, nelze vůbec pochybovat a navíc zhoubně působí na morálně narušenou mládež. (Baláš 1968: 16–17)

Vstup žen do prostředí sexuální práce tak byl státními orgány, jako je zde například soudnictví a ministerstvo spravedlnosti, definován jako touha po luxusu a dobrodružství, nikoli jako materiální nutnost (více viz Dudová 2015). Političtí aktéři i vědecká obec zdůrazňovali, že „[s]ocialistická společnost umožňuje každému získávat dostatek prostředků k obživě řádnou prací nebo způsobem postaveným řádné práci na roveň. Odpadl skutečný ekonomický tlak (hlad, nedostatek), který k prostituci za kapitalismu nutil.“ (Vlček 1975: 927) Důvody, které vedly k výkonu sexuální práce, byly ovšem i ekonomické. Jednalo se o nízké výdělky v legálním zaměstnání, které pro mnoho žen nebyly dostačující, zejména pokud nechtěly vstoupit do manželství a založat rodinu (Geuss 2018) nebo naopak samy vychovávaly své děti (Dušková 2023). Rámovány ovšem byly jako příliš vysoké nároky těchto žen a „bezpracný zisk (příjmů) k nadlepšení“ (Vlček 1975: 927). Sexuální práce je tedy i v odborném právnickém diskurzu usouvztažněna s buržoazním životním stylem a není vnímána jako práce.

Podle významných sexuologů normalizace Ivy Šíkové a Karla Nedomy (1973: 103), tehdy zaměstnaných v Sexuologickém ústavu fakulty všeobecného lékařství Univerzity Karlovy a hojně píšících o prostituci, se mělo za to, že se „podmínky naší současné [socialistické] společnosti pronikavě liší“ od kapitalistického fungování státu, a proto ekonomický faktor pro vstup do sexuální práce nemůže dále hrát roli, neboť by poukazoval na problém socialistického systému. Z názvu zmíněné studie *Sociální a ekonomické faktory v rozvoji prostitučního chování u žen* vyplývá, že jejich zaměřením je „prostituční chování“, rys tedy veskrze psychologický, akcentující osobnost zkoumaného objektu. Na „prostituční chování“ má podle autorstva vliv osobnost sexuálně pracujících žen, která spočívá v nízkém intelektu. „Ve zkoumaném souboru bylo 60 % žen intelektově subnormálních, z toho 35 % debilních. Nadprůměrný intelekt byl zjištěn ve zcela ojedinělých případech. Jde o osobnosti málo kritické, s projevem přehnaného sebevědomí a s asociálními postoji vůči společnosti.“ (Šíková, Nedoma 1973: 105) Dalším „patogenickým faktorem“ je vliv rodinného prostředí, respektive disharmoničnost vztahů v rodině, a to zejména absence otce při výchově. Výsledkem studie ovšem je, že zkoumaná skupina prostitutek se téměř neliší svým ekonomickým zázemím od skupiny ostatních žen pracujících v jiných odvětvích, a tudíž zde nebyl prokazatelný vliv na „odchylné utváření osobnosti prostitutek v době dětství“ (Šíková, Nedoma 1973: 105). „Ženy zkoumaného souboru lze právem považovat za jedince

socio-sexuálně deprivované“ a je třeba této části obyvatelstva věnovat zvýšenou pozornost, neboť „může být svým chováním pro společnost nejvíce závadná,“ dodávají Šířpová a Nedoma (1973: 105). Ženy³ se tedy neživí prostitucí proto, že by potřebovaly více peněz, ale z důvodu, že je narušena jejich osobnost, jak zněl narativ o sexuálně pracujících v období začínající normalizace (viz Dudová 2015; Havelková 2016).

Z hlediska vědecké produkce je vhodné zmínit, že přístup k sexuálně pracujícím pro vyhotovení zmíněné studie byl zajištěn po jejich zadržení Veřejnou bezpečností a odvezením na dermatovenerologické oddělení 1. kožní kliniky UK (Šířpová, Nedoma 1970: 609). Z dalších studií Šířpové a Nedomy vyplývá, že existence prostituce tedy není systémovým problémem, ale jedná se o problém rodinného zázemí a zejména patologické osobnosti, která se snáze uchyluje k „prostitučnímu chování“. Charakterizování prostitutek jako podřadných občanek z biologických a sociálních důvodů tak zapadalo do logiky normalizační politiky (viz Brenner 2021: 17).

Faktor ekonomické nerovnosti chápáný jakožto pozůstatek kapitalistického režimu plně nevymizel. V diskurzu sedmdesátých let se ale začal více objevovat prvek patologičnosti prostituujících žen. Někteří socialističtí novináři měli za to, že absolutního odstranění prostituce bude možné až s odstraněním ekonomické nerovnosti: „Prostituce jako nejstarší řemeslo na světě přežila všechny ekonomické reformace. Naději na její odstranění skýtá teprve možnost odstranění hospodářské nerovnoměrnosti mezi lidmi. Pochopitelně i vzestup morální a kulturní úrovně všeho obyvatelstva.“ (Bělohlávek 1970: 13) Zároveň byla kritizována snaha problém prostituce nevidět a dále se apelovalo na prevenci pomocí mravní výchovy mládeže či existenci mravnostní policie (Bělohlávek 1970: 13). Kromě těchto potřeb se v právnickém tisku upozorňovalo na to, že za narůstající prostituci taktéž stojí cizinecký turistický ruch (Baláš 1968). Na lékařské konferenci psychiatr Svatopluk Stuchlík dále připomínal, že příživnictví s ohledem na zahraniční kritiku „nedělá žádnou reklamu socialistickému zřízení“ (Stuchlík 1976: 118). Socialistické governmentality pak odpovídala i idea zřízených ústavů, která byla ve výsledku velmi genderovaná a i přes deklarovanou rovnost pohlaví nabízela ženám pouze omezené možnosti emancipace či způsobů života:

V ÚSNV⁴ pro ženy, zejména tam, kde převažuje uvedený typ odsouzených [prostitutek], by se dle mého názoru měla vytvořit možnost výuky vaření a vůbec

³ Výzkumy byly prováděny převážně na ženské a heterosexuální části obyvatelstva. Existuje jen velmi málo studií z této doby zkoumající homosexuální prostituci, např. Karel Nedoma (1962) nebo Václav Černý (1979). Zde pak oním „nezdravým“ faktorem byla nenormativní sexuální orientace, nikoli genderová role, jak se to dělo u žen.

⁴ Zkratka pro útvar Sboru nápravné výchovy, který vykonával roli dnešních věznic.

domácích prací a prací na zahradě a na poli namísto lehké, ale stereotypní a nudné výroby různých technických součástek, o jejichž účelu nemá méně inteligentní odsouzená ponětí. (Stuchlík 1976: 122)

Paragraf 203 o příživnictví tak nesloužil jen ke kriminalizaci prostituce. Zatímco v počátcích socialismu povinnost pracovat plnila mobilizační potenciál pro budování lepší socialistické společnosti, později měla i určitý moralizující aspekt práce jako identity člověka. Zmíněné narativy, které důvody vzniku i řešení prostituce viděly v ekonomické (ne)spravedlnosti a jež se nacházely v odborném i populárním diskurzu, nelze interpretovat jako snahy o genderovou rovnost pomocí srovnání jejich ekonomických příležitostí, ale primárně jako snahu o „vyčištění“ a disciplinaci (celé) společnosti, ve které prostituce jakožto parazitní způsob života nemá existovat. Obavy ale plynuly i z její reglementace, neboť by se mohl vytratit jev, který je ve vztahu ke státní moci popisován jako pozitivní, a totiž získávání informací o jiných „kriminálních živlech a celém tzv. podsvětí“, jak se psalo v jedné z nejrozsáhlejších zpráv o prostituci v době socialismu (Osmančík, Vacková 1969: 153). Kritické hlasy porevoluční doby tak tvrdí, že zákon o příživnictví fungoval i jako prodloužení dohledu státu, jehož efektem bylo zneužívání žen v sex byznysu tehdejší policií (Malinová 1999a: 96).

Hana Malinová (1999a: 95), socioložka a ředitelka neziskové organizace Rozkoš bez rizika, zaměřující se na sexuální práci, o paragrafu 203 o příživnictví říká, že „sloužil jako prostředek k donucování občanů podílet se na státem uznávaných ekonomických aktivitách. Jeho uplatňování ve svých důsledcích postihovalo především mladistvé a ženy.“ Ne všichni apriori přijali závazek pracovat pro obecné blaho společnosti. Malinová (1999a: 95) k tomu dodává, že „[p]racovat ‚pro společnost‘ považují totiž za své poslání ne všechny ženy a ne vždy – zvláště pak v těch případech, kdy se jim nabízejí pouze namáhavé, nezajímavé a špatně placené práce“. Ve výsledku lze ale říci, že socialistický zákon o příživnictví byl disciplinační pro celou společnost a pomáhal udržovat při životě narativ o bezpodmínečné záslužnosti práce a zaměstnanosti. Ve své počáteční fázi byl primárně donucovacím prostředkem k výkonu státem určené práce, v období normalizace měl ale širší sociální a kontrolní charakter – bezprecedentní pozitivní hodnota práce měla být internalizována a měla se stát „mravním závazkem vůči ostatním“ (Vlček 1983: 757). Zákon o příživnictví lze ovšem chápat i jako pokus o skrývání fenoménu prostituce tím, že byla zahrnuta pod jiný než explicitně prostituční zákon. Zda a jak se propsalo příživnictví a ne-práce do vnímání sexuální práce po pádu státního socialismu, bude předmětem další části.

Diskurz po roce 1989

Otevření hranic v roce 1989 proměnilo i podobu sexuální práce. Podle *Reflexu* se dokonce „demokracie (...) nastartovala v Dubí, ne v Praze“ (Holec 2008: 8), čímž se populární tisk snažil poukázat na symbolické spojení nově nabyté svobody se svobodou sexuální, která znamenala převážně prudký rozvoj přeshraničního obchodu se sexuálními službami. Zdeněk Hojda (1994: 4) se na začátku devadesátých let snažil obhájit existenci tzv. ženské historie a toto přezkoumávání prizmat v rámci historiografie ukazuje i na nejasném uchopení sexuální práce – „prostituce není jen dehonestujícím, byť výnosným ‚řemeslem‘, ale i jednou z mála možností na cestě k ženské samostatnosti (kurtizány). Nic nemusí být zkrátka jenom takové, jak se nám tradičně jeví.“ Tyto hlasy, byť zdrženlivé a nevycházející ze strany samotných sexuálně pracujících, poukazují na určitou liberalizaci společnosti ve vztahu k sexuální práci. Kromě změn ve výkonu samotné práce se i někteří politici snažili o zakotvení sexuální práce v legislativním systému, zejména její regulace. Například politická strana Nezávislá erotická iniciativa (později jen jako Nezávislá iniciativa), u jejíhož zrodu stál sexuolog Radim Uzel, chtěla prostituci legalizovat (až 1991: 26), ale vzhledem k recesistické povaze strany se nic takového nestalo.

Raný postsocialismus, navzdory některým tehdejším představám a očekáváním, byl nadále významně ovlivňován minulým společenským uspořádáním. V tomto ohledu sociologové a socioložky běžně mluví o závislosti na minulé cestě (*path-dependency*), která se v případě sexuální práce projevovala přetrvávajícím modelem dohledu nejen skrze represivní státní aparáty, ale také skrze téměř hegemonní postavení v jejím společenském výkladu, které si z minulého režimu uchovaly expertní kruhy, především z kriminologického a sexuologického prostředí. Právě z nich vycházelo nejvíce hlasů na podporu reglementačních nařízení podporujících povinné lékařské prohlídky a zdanění prováděné činnosti. Naopak snahu socialistického režimu o vymýcení sexuální práce většina lékařů a lékařek publikujících v odborných lékařských časopisech kritizovala a považovala ji za fikci (např. Daňhová 1993: 4), i přesto si někteří z oboru dermatovenerologie od regulace prostituce slibovali její „postupnou likvidaci“: „Klienti prostitutek by sami měli jejich zdravotní vyšetření požadovat. Jde o to potlačit nekontrolovatelnou prostituci – silniční i jinou – a mít nástroj k její postupné likvidaci.“ (Resl 1993: 8)

Expertní hlasy si našly své místo i v populárních časopisech, které tím zároveň získávaly větší kredibilitu. Často vzývaná porevoluční ideologická pluralita se v otázce sexuální práce ale příliš neprojevila. V časopise *Reflex* se například píše, že žádná regulace sexuální práce nepomůže a „situaci nakonec vyřeší volný trh, zákon nabídky a poptávky“ (Holec 2008: 8). Podobně argumentuje i sexuolog Petr Weiss, který se tehdy přikláněl ke kritice zákonů o prostituci a tvrdil, že „[n]ejlepší zákon o prostituci

je žádný zákon o prostituci“ (Bednářová, Bušta 1993: 21). Zatímco se tedy může zdát, že sexuální práce je přijímána jako nově nabytá a pozitivně vnímaná svoboda, nelze ji chápat jako podporu práv sexuálně pracujících, ale spíše jako pravicově ekonomicky orientovanou strategii a kontrolu nepohodlného obyvatelstva, které si v nově vzniklém právním rámci hledalo cesty výdělků v mezerách zákona nebo z pohledu zdravotnictví nedbalo lékařských prohlídek. V těchto vizích o sexuální práci je tak pozorovatelná neschopnost vidět šíři tohoto specifického odvětví, ale i aktivní snaha ji nevidět. Státní aparáty včetně toho medicínského se postupně zřekly určité odpovědnosti za řešení této problematiky v podobě její kontroly a regulace. Toto přímé nezasahování (např. v podobě povinných lékařských prohlídek) ovšem nelze chápat jako uznání práva na tělesnou autonomii či otevření cesty pro autonomní kolektiv v podpoře sexuálně pracujících a samoorganizace společnosti. Sexuální práce je stále pod určitým drobnohledem společnosti a do její představy o legitimní práci a praktikování sexuality stále nezapadá.

Zanevření na vše, co souviselo se socialismem, které nastalo po jeho pádu (Wagnerová 2017; Ghodsee 2020), je symptomatické i pro nástup „spotřebitelského ráje“, kde se konzumerismus (jako jeden z rysů vzniklé demokracie) dotkl i vztahu k ženám a sexuálně pracujícím. Ghodsee (2020: 42) tak prizmatem socialistického feminismu tvrdí, že „stejně jako mnoho jiných žen na celém světě se i ty ve východní Evropě znovu staly zbožím ke koupi a na prodej – jejich cenu přitom určují pomíjivé výkyvy nabídky a poptávky“. Komodifikace života, kterou kapitalismus přinesl, se tak explicitně a viditelně projevila také v případě sexuální práce, která najednou vystoupila z podzemí, kde ji udržovala socialistická logika vládnutí, a stala se na chvíli rovnou symbolickým ztělesněním znovunabytí svobody v logice počínajícího kapitalismu. Stejně jako v případě neformální směny nedostatkového zboží, služeb a protislužeb, která tvořila skryté podhoubí mezilidské interakce v socialistickém období, aby se po změně režimu stala základem oficiálního trhu, i v případě sexuální práce vidíme jasnou kontinuitu mezi socialistickou skrytostí a kapitalistickou explicitností sexuální práce.

Přesněji řečeno, veskrze negativně vnímaná komodifikace primárně ženské sexuality, která je ve své otevřené formě typická pro kapitalistickou společnost, byla ve své specifické a skryté podobě přítomna i v době státního socialismu. Na základě analýzy diskurzu prostituce a přizivnictví v tehdejší Československu nelze tvrdit, že by tehdejší ženy nebo jiní*é sexuálně pracující nebyli například zneužíváni*, natož že by prostituce (i přes kriminalizaci) neexistovala. Těla pracujících i nepracujících byla navíc disciplinována trestním zákoníkem a hrozbou vězení, nedobrovolnými lékařskými prohlídkami, mediálním diskurzem a zneužívána tajnou policií, jak ukázala předchozí část textu. Explicitní viditelnost prostituce či jiných forem sexuality ve veřejném prostoru tehdy ale byla minimalizována, což je sice podstatný rys, který odlišuje socialismus od kapitalismu, ale v mnoha jiných rysech ve vztahu k sexuální práci se překvapivě potkávají.

Z pohledu českého práva i kriminologie jsou kuplířství, pornografie i jiná sexuální práce v rozporu s tradiční morálkou (Šamalík 1998). Právnick Vlček (1990), publikující o prostituci od sedmdesátých let, se domnívá, že soudobá preference legalizace je odrazem rozvolnění vztahů ve společnosti. Kritický je ovšem také k trestnímu postihu prostitute za minulého režimu, který podle něj nedbal změn ve společenské praxi včetně ekonomických souvislostí a motivací a byl ovlivněn „strnulými ideologickými výklady a požadavky na socialistickou morálku s juristickým vyústěním“ (Vlček 1990: 755). Vlček (1990: 756) upozorňuje na negativa legalizace prostitute a je zastáncem abolicionistického přístupu, kde by „byla přijata administrativní, zdravotní a bezpečnostní opatření včetně systému kontroly a převýchovy“. Zároveň doporučuje úpravu trestního postihu ohrožování mravnosti a mravní výchovy mládeže podle kdysi existujícího postihu vyzývání ke smilstvu – jeho argumentace je tak stále silně ovlivněna tehdejšími socialistickými požadavky na mravní převýchovu namísto obecné liberalizace či akcentace práv a autonomie sexuálně pracujících.

Z oblasti kriminologie jsou význačné dvě knihy z počátku 21. století, které zároveň představují jeden ze základních narativů symptomatických pro oba zkoumané režimy – prostituce a pornografie jsou rámovány jako sociálně patologické jevy. V první z nich, Novotného a Zapletalově *Kriminologii* (2001: 297), se píše, že „[v]eřejné nabízení sexuálních služeb narušuje běžný chod života občanů některých obcí. Má nepříznivý vliv na veřejný pořádek a výchovu dětí a mládeže. (...) Přispívá k mravní devastaci některých sociálních skupin, pro něž se prostituce stává akceptovatelným zdrojem obživy.“ Autoři této knihy explicitně podporují reglementační přístup⁵ k sexuální práci právě z důvodů morálních, fiskálních a bezpečnostních, a to i přesto, že Novotný, Zapletal a kol. (1993: 13) na počátku devadesátých let kriticky psali, že stíháním prostitute si tehdy socialistický „[s]tát tak sám vytvářel přehnanou kriminalizaci jakousi umělou kriminalitu“. Absolutní kriminalizace pro ně tedy akceptovatelná není, ale abstraktní idea veřejného pořádku, medicínský dohled a „daňové zatížení“ (viz Boček 1995: 4) těchto osob pak nepokrytě stojí nad jakoukoli pomocí či ochranou sexuálně pracujících.

Aboliční legislativní rámec⁶ podle autorů „problém neřeší“ – „[c]ílem by mělo být odstranit prostituci z veřejných prostor a regulovat ji tak, aby nepřekračovala spole-

⁵ Reglementace, abolice a totální represe prostitute byly jedinými debatovanými legislativními modely v devadesátých letech, jak s prodejem sexuálních služeb zacházet (Vlček 1990). Někteří považují abolicionismus za morálně vedené hnutí, kdežto reglementace podle nich jedná primárně v zájmu hygieny (Brouk 1992: 60).

⁶ Aboliční přístup byl tehdy považován za ten nejméně represivní, ale stále prostituci považoval za nežádoucí sociálně patologický jev a snažil se o její vymizení, i když cestou mírnějších způsobů (Novotný, Zapletal 1993: 89). Naopak Chmelík a kol. (2003: 59) pak za abolicí považují zákaz sexuální práce a její

čensky únosnou mez" (Novotný, Zapletal a kol. 2001: 298). Vnímání sexuální práce jako „nutného zla" (Novotný, Zapletal a kol. 2001: 300) je další často se vyskytující narativ – příčiny vzniku tohoto zla se pak podle autorů dají vysvětlit různě, ale vždy jsou důsledně genderované – týkají se jen žen a dívek. I zde se autoři vrací k osobnosti sexuálně pracujících a mluví o „abnormálních rysech osobnosti a vrozených psychických nedostatkách" nebo o „chybějící identifikaci dívky s matkou či podvědomém hledání otce" (Novotný, Zapletal a kol. 2001: 300). Nelze tedy říci, že by ono psychologizující problematizování sexuálně pracujících bylo výhradní doménou státního socialismu.

Tyto narativy zaměřené na ženskou kriminální činnost a patologii pak taktéž volně migrovaly nehledě na dominantní státní ideologii – zrušením trestního činu příživnictví v roce 1990 tedy nezmizelo vnímání sexuální práce jako kriminální patologické činnosti a v učebnicích kriminologie, ale i dalších oborech, se tak dále slovo pracovní nebo profese píše v uvozovkách (Malinová 1993; Traub 1995; Novotný, Zapletal a kol. 2001: 299), nebo se dokonce mluví o „bezpracném zdroji příjmu" (Vlček 1983: 759; Novotný, Zapletal a kol. 1993: 88). O „rychlém a snadném výdělku", či dokonce „snadnějším životě" pak mluví i autor další knihy, Jan Chmelík, tehdy zaměstnaný na Úřadu služby kriminální policie. Kniha nazvaná *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita* z roku 2003 pak mravnost klade přímo do kontrastu s prostitucí, podle autora stojí vůči sobě „v příkrém protikladu" (Chmelík a kol. 2003: 41). Tato kniha autorského kolektivu se zaměřuje na akty sexuální delikvence a má sloužit jak odbornému, tak laickému publiku.

V centru argumentů o mravech a morálce stála otázka promiskuity. Ve zmíněné Osmančíkové a Vackové zprávě (1969: 90) z roku 1969 například stojí, že „od pohlavní promiskuity je k prostituci již jen krok". I po roce 1989 Chmelík a kol. píšou, že

[o]tázka lidské promiskuity a s ní ruku v ruce jdoucí prostituce nemá jenom charakter ryze biologický, ale zahrnuje také problémy mravní. (...) Tradiční morálka stále předpokládá vyšší sexuální aktivitu mužů a pasivní povolnost žen. A to se také stalo předmětem nabídky a poptávky, obchodním artiklem. (Chmelík a kol. 2003: 55)

trestné stíhání. Za příklad aboličního zákona se považuje zákon o potírání pohlavních nemocí z roku 1922, který je považován za první svého druhu ve střední Evropě. S platností tohoto zákona byly zakázány nevěstince a jejich zřizování se trestalo jako trestný čin kuplířství. Policejní a lékařský dohled se tímto zákonem také zrušil. Dekriminalizace, která pak klienty ani třetí strany netrestá, se v tehdejších imaginacích o legislativní úpravě nevyskytovala. Dnes se termínem neoabolicionistický označuje severský model kriminalizace klientů (např. Ward, Wylie 2019), který často prosazují zastánci radikálního feminismu.

Chmelík a kol. se zde tak přibližují spíše normalizačnímu diskurzu⁷ o prostitutivním chování a patologizaci osobnosti, jejich návrh na řešení ale odpovídá porevolučním snahám o regulaci sexuální práce založené například na evidenci osob pracujících v sexuálním byznysu územně správním orgánem (Chmelík a kol. 2003).

Naopak psycholog Jan Sochůrek (2001: 11) v učebnici o sociálních patologiích píše, že „[p]rostituci nelze zaměňovat s promiskuitou“. Za její hlavní motivaci považuje finanční či jiný zisk, zároveň však odmítá chápat prostituci jako „projev bídy a nouze“ (2001: 14). Tím rezonuje s diskurzem počátku devadesátých let, kdy po pádu státního socialismu převládala víra, že bída a nedostatek skončily a že každý člověk se může žít, jak uzná za vhodné. Tento meritokratický pohled, založený na představě o zásluhovosti, však zcela zneviditelňoval systémové nerovnosti, jimž různé skupiny obyvatel čelily. Postupem času však porevoluční euforie vyprchala a začala se objevovat kritika tohoto přístupu. Malinová (2017: 108) dnes naopak tvrdí, že „motiv y k práci v sexbyznysu jsou především sociální (útěk před bídou)“, která některým lidem hrozí více než jiným. Sochůrek se přitom ani ve svém penologickém zaměření neodklání od moralizujících narativů známých již z období státního socialismu, když uvádí, že „[p]rostitute je mimo jakoukoliv pochybnost v rozporu s oficiální společenskou morálkou“ (Sochůrek 2001: 11). Oba politické režimy tak ve svých počátcích sdílely přesvědčení, že sexuální práce není pro nikoho nutností, neboť ostatní formy práce – považované za řádné a morálně hodnotnější – dokážou člověku zajistit dostatek materiálních prostředků.

Kromě znovu potvrzené mělké hranice ve vnímání sexuální práce mezi minulým a současným režimem je v učebnici hmatatelná stále značná konzervativnost ve vztahu k uspokojování sexuálních potřeb a nutnosti citového pouta. V absenci citu při sexuálním styku se pak podle autora promiskuita a sexuální práce střetávají (Sochůrek 2001: 11). I přesto, že autor učebnice rozlišuje mezi sexuálním aktem v romantickém vztahu a v práci, tedy v sexuálním byznysu, opět v souladu s tehdejšími jazykovými územi a ideologií mluví o „prostitutivním chování“ a „střídání i několika partnerů denně“ (2001: 13), přitom slovo partner konotuje spíše emocionální vztah než ten transakční, jak je tomu u slova klient. Ve výsledku se tedy zdá, že i přes určení ekonomické motivace a uvědomění si rozdílu mezi promiskuitou a prostitucí autoři sexuální práci jako práci nevnímají a vidí ji stále jako sociopatologický jev, který je nevyhnutelně spojen s kriminální činností, nadto „poškozující pověst České republiky v zahraničí“ (Chmelík a kol. 2003: 63).

⁷ Ani ten ovšem není jednotlivý, například právník Martin Vlček (1975: 927) ve své studii odlišuje prostituci a promiskuitu právě na základě přijímání úplaty.

Podle Sochůrka se mělo za to, že

[p]ronikání stále vzdělanějších žen do řad prostitutek může souviset se změnou psychosociálního uspokojování ženy. Moderní žena se plně vyrovná v profesní oblasti mužům a proniká do povolání dříve vyhrazených jen mužům. Odklon některých z nich k prostituci může jistě souviset s jejich psychosexuálními zvláštnostmi (např. nymfomanie), někdy má důvody ekonomické či je výsledkem nudy. (Sochůrek 2001: 18)

Výzkum Rozkoše bez rizika naopak ukazuje, že od roku 2008 do roku 2016 mezi sexuálními pracovníci rapidně ubylo žen s vysokoškolským vzděláním, zároveň ubylo i těch, které mají nedokončené základní vzdělání,⁸ a největší procento sexuálně pracujících má střední školu bez maturity (Malinová 2017: 111). Nárůst vzdělaných žen pak tedy pro Sochůrka znamená narušení stereotypního vzorce vidění sexuálně pracujících jakožto žen nevzdělaných, ale také normalizaci chování a životního stylu žen vzdělaných, do kterého sexuální práce očividně nezapadá – jak se ukazuje i ve volbě slov, jako je „odklon k prostituci“. Setkáváme se zde opět s tendencí problematiku sexuální práce částečně individualizovat, aby nedošlo k pošpinění nově vzniklého demokratického režimu, který se prezentoval jako svobodný a spravedlivý.⁹

Součástí diskurzu devadesátých a nultých let bylo vymýšlení kreativních pojmenování pro sexuálně pracující, která se většinou orientovala na sexualitu, špinavost a šíření pohlavních nemocí.¹⁰ I zakladatelka největší organizace pomáhající sexuálně pracujícím tehdy označila „nádražní prostitutky“, které si za bývalého režimu nestihly opatřit ono razítko potřebné k vyhnutí se paragrafu 203 o příživnictví, za „pytel blech“: „Prostě ‚pytel blech‘, který střídal pobyt na svobodě s pobytem v kriminále.“ (Malinová 1993: 8) Jaký byl cíl těchto pejorativních a zesměšňujících pojmenování, to nelze s jistotou říci, ale na základě mediální analýzy lze tvrdit, že atmosféra devadesátých let v Česku byla degradací sexuálně pracujících velmi typická, což nejspíše souviselo i se silnou sexistickou, až antifeministickou atmosférou. Jak píše Gjuričová (2011: 41): „U nás se však k tomuto vývoji přidává neustálenost společenských insti-

⁸ To autorka zprávy přičítá i úbytku pouliční sexuální práce, kde se většina těchto žen pohybovala.

⁹ Tato strategie lepších začátků, do kterých sexuální práce či jiné aktivity nezapadají, lze najít i při budování nové republiky po pádu rakousko-uherské říše (viz Dudová 2015).

¹⁰ Zde se sice poprvé setkáváme s označením sexuální pracovnice, ale hegemonii stále tvoří pojmenování prostitutky. Termín sexuální práce je zde tak pouze dalším z mnoha kreativních označení dané činnosti, ale o diskurzu sexuální práce, v němž dochází k destigmatizaci a průnikům feministických myšlenek, mluvit nelze.

tucí a především propojení explicitní sexuality a prvoplánové nahoty s vyrovnáváním si účtů s minulostí.“ Tato proměna se netýkala jen diskurzu pornografie a sexuální práce, ale i širší proměny mediálního prostoru a snahy odmítnout určitou monopolizaci a uniformitu tehdejší komunistické strany, která byla známa svým dohledem nad tiskem a vyjadřováním.

Bulvárnost, necitlivost, až voyeurismus porevolučních médií se často propsaly i do odborného diskurzu o sexuální práci. Ostatně zmínění sexuologové Petr Weiss i Radim Uzel byli osobnostmi, které tato dvě prostředí propojují. Podobně jako novinář Holec píšící pro *Reflex* i socioložka Malinová (1999b: 100) ve své studii o prostituci uvádí, že to nejsou „jen muži, ale celé rodiny, které poskytují sociální servis, ale disponují s většinou nebo s celými příjmy dívek“. Fascinace příjmy a výdělky v sexuálním byznysu je pak v diskurzu prostituce jedním z častých narativů a neváže se jen na samotné sexuálně pracující, ale v případě romské menšiny i na pasáky. Malinová (1999b: 101) je ve sborníku z konference o sociálních patologiích označuje za ty, co se „dodnes nenaučil[i] hospodařit s penězi a vše utratí okamžitě v automatech“. Stejně Malinová hodnotí i samotné prostitutky, které byly v rámci minulého režimu odsouzeny, a to na základě toho, jak dobře dokázaly proplouvat systémem, aniž by byly uvězněny. I přes prvotní kritické hodnocení daného zákona o příživnictví je následně vina připisována samotným pracujícím – v rámci nich jsou pak za ty „lepší prostitutky“ považovány ty, které „se stýkaly s valutovými cizinci“, a tak byly donuceny tajnou policií ke spolupráci; za ty z „nižší kategorie“ jsou označeny ženy, které nebyly schopny „zajistit si krycí pracovní poměr nebo uspokojivé vztahy s policií“ (Malinová 1999a: 95). Akumulace valut přitom umožňovala sexuálně pracujícím částečně narušit třídní systém (Hearne 2022).

Ani po roce 1989 a demokratizaci společnosti se ovšem sexuální práce nestala předmětem širších debat. „Vyprázdnění veřejné debaty“ a „zděděná legitimita značně konzervativní rétoriky“, jak nazývá Hana Havelková (2019: 191–194) situaci ohledně genderových témat v době státního socialismu a po něm, jsou tak víceméně symptomatické i pro dobu současnou a téma sexuální práce. Naopak efekt tzv. feministického zapomínání (Wagnerová 2017) – kde emancipace žen (v mnohém výraznější než v tehdejších západních zemích) jakožto oficiální součást socialistických politik je v trendu pokračujícího českého antikomunismu opomíjena – na otázku sexuální práce příliš vztáhnout nelze. Nejen proto, že sexuální práce do této emancipace podle tehdejších socialistických měřítek nespadala (a spíše se s ní rozcházel), ale i z důvodu, že argument o sexuálně pracujících jako nepracujících a líných ženách dnes plní roli i určitého stvrzení morálního soudu, který je platný bez ohledu na čas a hegemonní ideologii – tedy se přiznává, že i v rámci státního socialismu se některé politiky dělaly řádně. V populárním publicistickém diskurzu týkajícím se sexuální práce nacházíme také řadu kontinuit s režimem předcházejí-

cím. Diskuse v devadesátých a nultých letech na půdě časopisů a novin se týkaly převážně ochrany veřejného zdraví a obav o rozšíření sexuálně přenosných nemocí, které byly tautologicky pokládány vedle nárůstu sexuální práce právě podobně jako v době dřívější. Feministické proudy si po roce 1989 těžko hledaly svoji pozici k redefinici sexuální práce (Lišková 2008) a aktivismus za práva sexuálně pracujících v Česku dodnes téměř neexistuje¹¹.

V porevolučním mediálním diskurzu byl jako klíčový faktor vstupu do prostředí sexuální práce převážně akcentován ekonomický motiv výdělku. Této ekonomické logice transformačního období odpovídal i narativ státu jakožto „pasáka“, jímž by se stal v případě zdanění prostituce. Objevovaly se dokonce pozitivní názory, že „[p]rostituce, navíc s požehnáním státu, by však měla sloužit především jeho občanům. Pak je vše v pořádku, i když je vlastně ‚pasákem‘ stát.“ (Traub 1995: 11) Představa přílivu finančních prostředků do státního rozpočtu prostřednictvím daňových výnosů tak rezonovala s tehdejší nastavením státní politiky, které kriticky reflektuje i zmíněná Malinová (2003: 66):

Na jedné straně je [sexuálně pracující, pozn. aut.] dáváme do kategorie „společensky nepřizpůsobivých občanů“, na straně druhé jim přiznáváme, že „prostituce je práce“ možná i „jako každá jiná“, ale to říkáme jen proto, aby „zachránily naši poněkud uvadající ekonomiku“ a „řádně“ platily daně jako každý jiný spoluobčan.

Na oplátku jim stát ale zatím nic nenabízí. Z hlediska státu tak nelze interpretovat větší benevolenci vůči sexuálně pracujícím jako snahu narovnat jejich práva a tuto profesi destigmatizovat, ale pouze je ekonomicky začlenit mezi další státem uznané práce.

Náčrt kritiky hierarchizace sexuální práce

V souladu s cílem stati, jak je vymezen v úvodu, se následující část zaměřuje nejen na interpretativní analýzu postsocialistické situace sexuální práce, ale i na její kritické zhodnocení v duchu antipracovních teorií a emancipační reinterpretace této situace, kterou charakterizovaly (a stále charakterizují) komplexní hierarchie a (nejen) symbolické nerovnosti. Tyto přístupy zdůrazňují hodnotu lidské důstojnosti před hodnotou práce, která nemá být podmíněna pracovním statutem ani ekonomickou užitečností.

¹¹ Výjimku tvoří kolektiv sexuálně pracujících *Dekrim*, založený v roce 2023. Ve stejnou dobu se tématu sexuální práce (parciálně) začaly věnovat i jiné nově vzniklé kolektivy, sdružení či online média, jako je *Druhá : směna*, *Deník Alarm*, kolektiv *Sdružení* či neziskové komunitní centrum *Safe space*. V komparaci s německým či britským prostředím zde tyto neformální sítě ovšem nejsou rozvinuty.

Takto pojatá perspektiva umožňuje nahlédnout i kontinuitu s minulým režimem a odhalit, že revoluční proměna po roce 1989 nebyla pro všechny skupiny obyvatelstva stejně emancipační právě i z toho důvodu, že společnost opět centralizovala fenomén práce a nezpochybnila její absolutní záslužnost a morální kredit. Znovu se prosadil étos práce jako morálního základu občanství, který udržoval hierarchie nejen mezi různými profesemi, ale i uvnitř samotné sexuální práce.

Některé profese či obory si svoji pozici udržely a nadále jsou vlivnými aktéry v celospolečenských otázkách. Hierarchie v pracovním světě se ovšem budovaly i uvnitř jednotlivých výdělečných činností. K hierarchizaci sexuální práce dochází jak skrze vnější faktory, jako je trestní postih pouze některých druhů sexuální práce, tak těmi, které fungují uvnitř a sexuálně pracující je internalizovaly, jako je například míra styku s klientstvem, prostředí výkonu práce či výše výdělků. Právě termín hierarchie děvkovství/děvek (*whorearchy*; ze slov *whore* jako děvka a *hierarchy* jako hierarchie) vzešlý z debat mezi sexuálně pracujícími označuje vnitřní hierarchii mezi různými formami sexuálních prací, která rozlišuje mezi těmi lépe a hůře postavenými profesemi. Typicky na vrcholu stojí erotický modeling či digitální prostředí, zatímco na spodu jsou práce zahrnující sex (*full-service*) či formy sexuální práce prováděné na ulici (*street-based*). Tento model, jak ukazuje Fuentes (2023), není pouze vnějším stigmatem vycházejícím ze strany státu nebo společnosti, ale je často reprodukován samotnými sexuálně pracujícími, které jej využívají k vyjednávání vlastní identity, ke snížení míry vlastní stigmatizace, ale i k distancování se od skupin označených za nižší.

V československém socialismu byly podobné hierarchizace systematicky vytvářeny napříč odbornými i publicistickými texty. Kromě prvotního určení prostituujících žen jako „sociálně neintegrováných a dezintegrováných živelů“ (Osmančík, Vacková 1969: 9Po) byla příznačná jejich typologizace, která se zakládala na rysech osobnosti a způsobech provozování prostituce, jak ukážu níže. Spektrum sexuálních služeb se měnilo a s online prostředím tyto hierarchie nemizí, naopak vznikají nové (Schuchmann 2025). Ukazuje se, že i přes rozdílnost hegemonní státní ideologie logika hierarchického dělení sexuálně pracujících a jejich typů práce zůstává pozoruhodně stabilní.

Zásadní roli ve všech studiích z doby státního socialismu hrají ženy-matky. Ze zmíněných studií a s ohledem na tematické zaměření sexuálně pracujících „selhaly“ hned třikrát – jako *sociálistky* nepodílející se na produktivní práci pro společnost, jako morálně nečisté a sexuálně promiskuitní *ženy* a jako *matky* zanedbávající péči o děti a domácnost. V rámci stereotypního spojení ženy jako pečovatelky je pak monetizace něčeho „přirozeného“, jako je péče, vnímána jako nepatřičná. A podobně je tomu u sexuality, která je na jednu stranu ženám samotným upírána, na druhou stranu je na nich vyžadována a její prokreativní funkce je vnímána i jako národní povinnost. Platit nebo nechat si platit za péči nebo za sex se pak v tomto prostředí jeví jako selhání a zrada, nebo jak tvrdí Laurie Penny (2023: 147), „[h]něv vůči sexuálním pra-

convnicím často pramení z toho, že dostávají zapláceno za to, co se od žen očekává, že budou dělat zdarma“.

Genderovanost prostředí sexuální práce ovšem nelze zastřít a faktem je, že v současnosti většina prodávajících jsou cis ženy a většina nakupujících cis muži. Lze však tuto skutečnost přičknout pouze přetrvávajícímu sexismu? Analýzy feminizovaných pracovních prostředí, tzv. práce růžových límečků, jako je třeba pečovatelsví nebo učitelství, dokazují, že s úpadkem hodnoty dané práce padá i její finanční ohodnocení (např. Murphy, Oesch 2015). Sexismus a kapitalismus fungují v kooperaci a jsou dlouhodobě postaveny na neplacené práci žen, ale i jiných neprivilegovaných částí obyvatelstva. Taktéž nelze opomenout ani nadreprezentovanost trans a queer lidí či migrantů*ek mezi sexuálně pracujícími oproti jejich procentuálnímu zastoupení v běžné populaci. Sociální intersektace se stávají nástrojem ozvláštňování a komodifikace – to je třeba opět vidět ve světle několika společenských systémů, zvláště rasismu a kapitalismu. Není to tedy jen ženství, které je signifikantním prvkem poptávky, ale i jiné atributy tělesnosti a na ně se vážící stereotypy. Sexuální práce tak může být mnohem více diverzifikovaným prostředím než jiná pracovní odvětví, ale to neznamená, že sex byznys v současné podobě je rájem bez diskriminace, nýbrž že okolní pracovní prostředí je natolik diskriminující a nepřístupné, že sexuální práce se stává jedinou smysluplnou alternativou.

Další typologií s vlivem na hierarchii v rámci prostředí sexuálního byznysu je místo výkonu této práce – ta se v rámci zmíněné literatury dělí zejména na pouliční, silniční, bytovou a hotelovou.¹² První dvě zmíněné jsou pak podle spojení „šlapat chodník“ ty nejrizikovější – viktimologicky jsou sexuálně pracující chápány jako potenciální oběti a zároveň jako pachatelky trestných činů. Negativně vyznívá i hodnocení počtu zákazníků a jejich blízkost ke třetím stranám, zejména pasákům, kteří jsou v pouliční sexuální práci stále normou. Typy sexuální práce jsou hodnoceny i na základě potřeby znalosti cizích jazyků, kde opět nejméně pozitivně jsou zobrazovány pouliční sexuálně pracující, naopak „hotelové prostitutky“ nebo „kurtizány“ podle zmíněného autora učebnice o sociálních patologiích „[o]vládají alespoň jeden cizí jazyk, mají vybrané a kultivované chování, jsou dobré a atraktivní společnice“ (Sochůrek 2001: 16). Toto dělení a hierarchizace, byť jakkoli stereotypní a kulturně podmíněné, potvrzují tezi o mýtu sexuální práce jako ne-práce a zároveň narušují představu vrozené osobnostní patologie.

Nespravedlnosti a diskriminační praktiky na pracovním trhu i mimo něj zasahují i do prostředí sexuální práce. V době státního socialismu, kdy prostitutky byly všemi aktéry viděny jako příživnice, byla jedním z nepopíratelných kritérií k jejich za-

¹² Sexuální práce v online prostředí tehdy ještě nebyla známa, možný byl pouze tzv. sex po telefonu.

držení (kromě genderu) také etnicita prolnutá s třídním postavením. Bylo mnohem jednodušší obvinít z prostituce člověka bez institucionální či rodinné podpory, a tak byly mnohem častěji stíhány romské ženy-matky a pouliční prostitutky, které byly explicitně označeny za „nejnižší typ prostitutek“ (Osmančík, Vacková 1969: 100). Je zřejmé, že ochrana zdraví se týkala zejména těch, kteří si služby kupovali, nikoli pracujících samotných. Idea beztřídní společnosti tak v případech stíhání sexuálně pracujících rozhodně nebyla naplněna, jak poznamenává i Havelková (2016).

Romské obyvatelstvo je v populárním diskurzu kontinuálně zmiňováno jako ta část společnosti, která nepracuje a žije z dávek, upozorňuje se i na jejich široké rodiny, které mají oproti té bílé české rodině více dětí: „Téměř nikdo tady přes den nepracuje, všichni jsou na dávkách. Případně na pervitinu či toluenu. Celé rodiny začínají pracovat až se západem slunce,“ píše se v reportáži z roku 2005 (Holec 2005b: 8). Pracovat v noci je tak synonymem pro nečestné druhy práce (viz Dušková 2023), jako je například prodej drog nebo sexuální práce a „jiné patologické formy tzv. „nočního života““ (Novotný, Zapletal a kol. 2001: 328). Historička Christiane Brenner píše o mladých romských dívkách, že za socialismu byl

[j]ejich životní styl spojován s rasistickými stereotypy: předčasnou sexuální vyspělostí a neuváženým sexuálním životem, takže podezření z prostituce přišlo velice rychle. O tom svědčí i soudní spisy, v nichž se odkaz na cikánský původ obžalované objevuje tu a tam jako synonymum nevázané sexuality, a odsudek tak mohl být vynesen předem. (Brenner 2013: 21)

Romské obyvatelstvo bylo taktéž velmi často (tendenčně) zmiňováno mezi pasáky jak v populárním tisku (Holec 2004, 2005a), tak v odbornějších studiích (Malinová 1999b). V časopise *Reflex* se například psalo o kriminalitě navázané na romské rodiny a dětskou prostituci:

Ti Romové vycházejí z toho, že když k nim přijede německý pedofil, oni ho zmlátí a okradou, bude se bát říct pravdu na policii, protože mu pohrozí, že řeknou, že chtěl sex s dětmi. Oni své děti neprodávají, pouze je zneužívají jako volavky. (Holec 2005b: 8)

V rovině diskurzu se zde pak střetáváme hned s několika vnějšími nepřáteli, a sice romským obyvatelstvem, cizinci, pedofily a obecně prostitutí. I když Holec (2005b: 8) tvrdí, že někteří Romové své děti k prostituci nenutí a pohrdají Němci, dále píše a hodnotí, že „[l]épe jsou na tom Romové dělající špinavou práci. Mají nápady a odvahu permanentně porušovat zákon. Prodávají své ženy, zneužívají děti a okrádají Němce.“ Implicitně dochází i k hodnocení určité šikovnosti pohybovat se tzv. v me-

zích zákona – tato vlastnost je opět stereotypně vlastní i jiné etnické minoritě, té vietnamské. Podobně se v narativu objevují drogy, které vietnamští obyvatelé „prodávají (...), ale na rozdíl od Romů neberou“. Tyto narativy o přízpůsobení se prostřednictvím práce, i když se jedná o práci spojenou s drogami, rozdělují tyto dvě menšiny na lepší a horší. To dále svědčí o důležitosti práce (nebo toho, co za práci považujeme) jako o určité národní hodnotě.

I přesto, že v rámci minulého režimu byly romské ženy častěji zadržovány policií, po revoluci se jejich etnikum stalo i symbolem určité naivity a lítosti, která se ovšem často obrátila vůči jejich rodinám, jak jsem ukázala výše. Naivita v diskurzu prostituce je pak dělicí hranicí mezi těmi špatnými ženami, které si toto povolání samy zvolily, a těmi dobrými, které k prostituci byly donuceny. Jak píše kriminalista Jan Chmelík,

převážná část obětí mravností kriminality typu vynucené prostituce je z řad romské populace. (...) Je u nich patrná vysoká míra naivity, když se nechávají najmout zahraničními dealery jako „číšnice, chůvy, tanečnice“ do pochybných klubů ve Spolkové republice Německo, ale i v jiných zemích. (Chmelík 2003: 26)

Naivita je zároveň postavena vedle dobrosrdečnosti, a tak se naplňuje teze Jo Doezy (2000: 36), která tvrdí, že slova jako „nevinná“, „naivní“ a „zoufalá“ jsou v těchto popisech synonymem pro „neprostitutku“. Konstrukce „oběti“, která bude zapadat do představ veřejnosti a politických činitelů, vyžaduje, aby byla sexuálně neposkrvněná.“ Romské dívky v diskurzu prostituce plní role jak oběti, tak viníka či deviantky – oběťmi se stávají, když je padouchem jejich rodina, která je využívá ke „špinavé práci“; viníky jsou v případě socialistické logiky o správných pracujících a deviantkami jsou kvůli své „předčasné sexuální vyspělosti“ a nenaplnění genderové normy o sexuální zdrženlivosti a pohlavní čistotě, která se odráží i v terminologii mravnostní a ženské kriminality. Jejich zjinačování (*othering*) se pak děje primárně na rovině etnika a vztahu k práci.

Dalším diskurzivním aktérem, ke kterému se vztahovaly narativy médií v obou sledovaných režimech, je zahraničí. Česká republika, která v devadesátých a nultých letech sama byla považována za centrum sexuální práce (viz Potůček 2004), nebo dokonce „zemi kurev“ (Holec 2008: 7), se snažila tento fenomén diskurzivně externalizovat za hranice republiky nebo alespoň do příhraničí (Holec 2008). Zatímco prostituce v hlavním městě Praze byla označována jako luxusní a byla lokalizována do sex klubů či privátů, v příhraničí se mluvilo o „špinavém sexu“ nebo bordelech (Holec 2008). Příhraničí je tak zjinačováno, neboť zde žijí početné romské komunity, které byly autorem nazvány „méně šťastnou sociální skladbou“ (Holec 2008: 8). Zvláštní funkci hrála právě strategie pozitivního vymezení domáckosti oproti negativní nečistotě zahraničí či periferie. Mnohem lépe byly například viděny kluby, kde pracují „pouze Češky“ (Holec 2004: 25). Na druhou stranu zde narativy o existenci

sexuální práce v zahraničí (Szántó 2005) po roce 1989 fungovaly i jako argument o přibližování se zahraničním normám či podnikatelské šikovnosti, která do Česka lákala zahraniční bohatší klienty. Chtělo se tím jednoduše říci, že problém prostituce není specifický jen pro Českou republiku, ale patří ke globalizovanému světu, do kterého nově vzniklý český stát patří.

Porevoluční snahy o regulaci sexuální práce narazily na problém s kolidující mezinárodní úmluvou z roku 1949 (účinnou od r. 1950) *O potlačování a zrušení obchodu s lidmi a využívání prostituce druhých osob*, ke které Československá republika přistoupila v roce 1958. V roce 2006 se sice česká vláda snažila od úmluvy odstoupit, poslanecká sněmovna tento návrh ale zamítla. Ke změně zákona o sexuální práci doposud (2026) nedošlo. I přesto, že zde tedy už neexistoval paragraf 203 o příživnictví a nebudovala se zdravější socialistická společnost, sexuálně pracující a další lidé okolo tohoto řemesla byli vždy viděni prizmatem něčeho nečistého, nedobrého a nemorálního, a to jak s ohledem na nenormativní sexualitu, etnikum či genderové role, tak i s představou toho, co to znamená pracovat.

Závěr

Po roce 1989 došlo v diskurzu o prostituci a sexuální práci v Československu k několika zásadním změnám, které odrážely přechod ze státního socialismu k (neo)liberálnímu kapitalismu, avšak zároveň vykazovaly řadu kontinuit s předchozím obdobím. Ta se týká primárně významné hierarchizace sexuálně pracujících podle jejich intelektuálních schopností, místa výkonu práce, konzumace drog, ale i jejich etnické příslušnosti, rodinného zázemí či schopností umět se vyhnout postihům zákona, tzv. ho obejít. V raném porevolučním období přetrvává také narativ o sexuální práci jako sociální patologii, který je symptomatický zejména pro kriminologický diskurz. Ve výsledku lze ale říci, že výrazné odlišnosti mezi expertními diskurzy na poli kriminologie, práva či medicíny se neobjevily, snad kromě logického tematického zaměření na oblast zločinu, legislativy nebo přenosu pohlavních nemocí. Co tyto diskurzy spojuje, je právě kontinuální vidění prostituce jako negativního jevu ohrožujícího veřejný pořádek a ideu legitimní práce, ať už tu socialistickou, nebo kapitalistickou. Naopak za překvapivou lze označit podobnost porevolučních kriminologických děl s populárním žurnalistickým diskurzem, kde postava prostitutky plní funkci určitého spektaklu, voyeurismu a zjišťování – její tělo je inherentně jiné, je objektem pohledu, mediální či vědecké fascinace, ale zároveň znechucení a morálního odsudku.

Pomocí historicko-diskurzivní analýzy fenoménu sexuální práce se taktéž stručně podařilo ukázat, že ani v tomto případě státní socialismus nepředstavoval homogenní a ideologicky jednotitou éru, ale dynamický soubor politik a diskurzů. Státní socialismus v Československu proměňoval nejen své zákony, ale několikrát redefinoval i pří-

činy a řešení prostituce (více viz Havelková 2016). Prostituce v socialismu a zejména v jeho počáteční fázi byla viděna jako relikv kapitalistického systému, z jehož ekonomických nerovností vyrůstala, a s přechodem k socialismu měla automaticky vymizet. V období normalizace byly její problematické aspekty individualizovány nebo se poukazovalo na vliv turistického ruchu a později spolu s narativem o nejstarším řemeslu se považovalo její vymizení za nereálné. Tyto debaty o prostituci se vedly především mezi odborníky z lékařského, právního a kriminologického prostředí.

Byť po roce 1948 genderová perspektiva vykořisťování v prostředí prostituce byla akcentována, nenašla si své centrální místo v kritice prostituce jako takové. Prostituce byla primárně viděna jako parazitní způsob žití na úkor společnosti, která poctivě pracovala a nepodléhala konzumním trendům Západu. V tomto případě byla prostituce rámována jako touha po luxusu a buržoazní ziskuchtivosti, jež se neztotožňuje s morálkou socialistického člověka, který si legální prací vydělá dostatek. Státní aparáty za prostitutky považovaly primárně ženy, čemuž odpovídaly i metody jejich postihu či zadržení. Vhodná tak byla zejména opatření k morální a rodinné výchově. Toto převychování či resocializace sexuálně pracujících ovšem nebyly podmíněny jen genderovou optikou, ale i tou etnickou a pracovní. I to je důvod, proč byla prostituce státem postihována jako trestný čin příživnictví. Tento zákon se ovšem v průběhu státního socialismu častokrát měnil. Od počátečních snah o pracovní mobilizaci je možno ho interpretovat spíše jako nástroj sociální kontroly a proliferaci narativu o záslužnosti práce, ať už byla produktivní, či nikoli. Pádem státního socialismu zákon o příživnictví, který kriminalizoval sexuálně pracující, zanikl, ale nové zákony o sexuální práci doposud nevznikly.

Konec ideologie státního socialismu proměnil politickou, sociální i ekonomickou krajinu. Mainstreaming pornografie a všeobecná liberalizace ale nepřispěly k tomu, že by se destigmatizovala sexuální práce či se usilovalo o zlepšení pracovních podmínek sexuálně pracujících ani jejich reprezentace. Většina debat po roce 1989 se zaměřovala primárně na regulaci sexuální práce, čímž se veškerá moc opět předala do rukou státních aparátů, respektive lékařských institucí, které mají provádět lékařské prohlídky; policie, která má hlídat neposlušná těla pracujících i klientstva; či úřadů, jež mají dohlížet na plnění povinností vyplývajících ze začlenění do pracovního systému, k němuž ovšem plně nedošlo. Možnost rozhodovat o svém těle a pracovním životě, natož o vhodné legislativě sexuálně pracujících doposud nemají. Přes nespornou transformaci politického režimu si diskurz o sexuální práci zachoval překvapivou kontinuitu, jež s jakkoli pojatou emancipací sexuálně pracujících vůbec nepočítá. Z otevřené erotiky začátku devadesátých let tak zůstává jen nepovedená recese a předmět hospodských (rozumějte sexistických) vtipů. Nové individuální svobody, které jsou stále oslavovaným úspěchem potransformační doby, pro sexuálně pracující znamenají nenaplněný ideál a staví je do role druhořadých občanů a obča-

nek. Zůstávají tak v zajetí ideologických představ a omezení, které skrze konzervativní a moralistní předsudky překvapivě spojují kapitalismus s reálným socialismem.

Státní socialismus i (neo)liberální kapitalismus byly a jsou negativně normativní vůči sexualitě, jako problematičtější se ale nakonec jeví prohrěšky vůči pracovnímu životu, které lze identifikovat jako nejvýznamnější kontinuitu mezi oběma obdobími. Tehdejší socialismus i současný (neo)liberální kapitalismus považují práci za hodnotu utvářející člověka a společnost – nepracovat bylo a je tedy inherentně negativní vlastností. Na příkladu sexuálně pracujících tak lze dobře ilustrovat produktivismus, který hodnotově podepírá socialismus i kapitalismus a který ohrožuje lidskou důstojnost nejméně na dvou frontách. Ty, které za produktivně pracující uznává, podřizuje rostoucímu tlaku na pracovní výkon v systému námezdní práce, ale ještě více ničí životy těch, které za pracující ani neuzná. Vyloučením z prostoru legitimní práce jim upírá jakoukoli pracovní právní ochranu a vystavuje je tak nejistotě, prekarizaci a v konečném důsledku nebezpečné existenci na okraji společnosti. Sexuální práce je tak prostorem, který se vyznačuje intersekcionalní diskriminací, společenskou ostrakizací a kontinuální absencí sociální spravedlnosti vedoucí k možnostem politického aktérství, jak ukazují na příkladu politik autoritářského i demokratického zřízení Československa a později České republiky. Z hlediska sexuální práce mezi těmito různými režimy existuje kontinuita, ani jeden příležitosti pro uznání sexuálně pracujících nevytvořil.

Kontinuum nemorálnosti, stigmatizace a legislativního vakua dohromady s (neo)liberálním kapitalistickým tlakem na podnikavost tak vytváří specifické prostředí, které je jednak obestřeno spoustou mýtů a pověr a na straně druhé velmi malou angažovaností ze strany akademické, politické či aktivistické obce tyto stereotypy a narativy dekodovat. Sexuální práce nám v českém kontextu umožňuje pochopit, jak stát – ať už socialistický, nebo kapitalistický – používá práci jako nástroj sociální kontroly a jak se jednotlivci pohybují v systému, kde volba pracovat či nepracovat často reálně neexistuje. Feministické a antipracovní teorie zde nabízejí radikální kritiku, která přesahuje binární opozice osvobození vs. útlak a požaduje strukturní transformaci vztahu mezi prací, sexualitou a občanstvím. Ve zde prezentované interpretaci tak sexuálně pracujícím (a nejen jim) otevírají příležitost pro skutečnou emancipaci a uznání.

Antipracovní perspektiva navrhuje překročit rámec práva na práci a otevřít prostor pro politickou představivost i světa za prací. Zdůrazňuje, že emancipace neznamená pouze lepší pracovní podmínky, ale možnost volby – včetně volby nepracovat. V kontextu sexuální práce to znamená nejen boj za dekriminizaci nebo uznání, ale i za systémové podmínky, ve kterých by práce – včetně té sexuální – nebyla existenční nutností. Spolu s autorstvem antipracovních teorií tak tvrdím, že kritickou optiku, již pohlížíme na sexuální práci, bychom měli aplikovat na všechny práce. Podobně jako došlo postupem času k odmítnutí teze o osobnostním profilu sexuální pracovnice a její biologické determinaci, je třeba dnes odmítnout teze o naprosto svobodné vol-

bě a autonomii – svoboda zvolit si povolání není samozřejmostí a volba nepracovat téměř neexistuje.

Režim státního socialismu ve střední a východní Evropě je jedním typem politické ideologie, o které ani nelze říci, že naplnila svůj potenciál, naopak se stala téměř veskrze negativně přijímanou verzí vládnutí. Byla jen jednou podobou socialismu v celé šíři jeho spektra, a nelze tak vyvozovat závěr o nemožnosti lepších pracovních podmínek či existenci sexuální práce v jiném socialistickém zřízení. Tato studie zároveň neslouží jako argument ke generalizující dehonestaci socialismu, převážně se totiž dotýká nevhodného zneužití státní moci, která z hlediska sexuální práce pokračuje i nyní, a poukazuje na to, že rok 1989 z hlediska chápání sociální spravedlnosti pro sexuálně pracující není výrazným mezníkem. Proměny chápání sexuální práce se tak nabízí sledovat i v současném kapitalistickém systému. Naopak dnešní socialistické antipracovní feministické proudy ukazují, že tato imaginace lepší (či žádné) práce, životů a sexualit je možná a může být silnou opozicí vůči antipornografickému feminizmu, ale i konzervativním či iliberálním politikám.

Tato analýza tak může poskytnout základ pro empirický výzkum sexuální práce v současných společnostech východní Evropy i jinde, kde by mohl dále rozvinout porozumění vztahům mezi prací, sexualitou a spravedlností ve snaze o radikální sociální transformace. Současně nabízí konceptuální nástroje pro současné debaty o práci a možnostech postpracovních společností.

Poděkování: Děkuji Tyně C. a Christiane Brenner za jejich pečlivé a kritické čtení. Tato studie vznikla v rámci projektu Sexuální práce z pohledu feministických teorií (GA UK 93524).

Seznam analyzovaných textů

- Ař. 1991. To nejlepší z NEI. *Týdeník Květy* 1 (15): 26.
- Baláš, O. 1968. Prostituce a boj proti ní. *Socialistická zákonnost* 16 (1): 16–22.
- Bednářová, J., P. Bušta. 1993. Jsme sexuální barbaři? *Mladý svět* 35 (34): 21–23.
- Bělohávek, A. 1970. Sladký život. *Svět práce* 3 (21): 9.
- Boček, J. 1995. Vláda jako spolek viktoriánských dam. Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické 5 (72): 4.
- Brouk, B. 1992. *Lidská duše a sex*. Praha: Odeon.
- Černý, V. 1979. Problémy homosexuální prostituce. *Kriminalistický sborník* (23): 9.
- Daňhová, J. 1993. Prostituce byla, je a bude. *Zdravotnické noviny* 42 (31): 4.
- Holec, P. 2004. Zavřeno! Soukromý mejdan. *Reflex* 15 (29): 24–27.
- Holec, P. 2005a. Předlický bumerang. *Reflex* 16 (14): 28–30.
- Holec, P. 2005b. Volavky a kachny. *Reflex* 16 (19): 6–8.
- Holec, P. 2008. Srdíčkové blues. *Reflex* 19 (51–52): 7–9.

- Hromada, J. 1966. *Právníký slovník*. 2. vyd. Praha: Orbis.
- Chmelík, J. a kol. 2003. Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita. Praha: Portál.
- Kollontajová, A. 1921. *Boj s prostitucí*. Chicago: Dělnický kroužek.
- Malinová, H. 1993. Zatím bez licence. *Mladý svět* 35 (3): 8–9.
- Malinová, H. 1999a. Od totalitní kriminalizace k sametovému otroctví. Pp. 95–98 in *Sborník příspěvků ze seminářů sekce sociální patologie MČSS*. Praha.
- Malinová, H. 1999b. Šlapky a ošlapky, resp. ošlapkové. Pp. 99–108 in *Sborník příspěvků ze seminářů sekce sociální patologie MČSS*. Praha.
- Malinová, H. 2003. Lidé „za okrajem“. Pp. 99–108 in *Sborník příspěvků ze seminářů sekce sociální patologie MČSS*. Praha.
- Malinová, H. 2017. Je sexbyznys východiskem z nouze? aneb Proměny sociálně demografických faktorů u sexuálních pracovníků. Pp. 108–114 in *Kontexty sociálních deviací. Konference sekce sociální patologie ČSS*. Praha: Česká sociologická společnost.
- Nedoma, K. 1962. Homosexuální prostituce u mladistvých. *Československá psychiatrie* 58 (5): 312–314.
- Novotný, O., J. Zapletal a kol. 1993. *Základy kriminologie*. Praha: Karolinum.
- Novotný, O., J. Zapletal a kol. 2001. *Kriminologie*. Praha: Eurolex Bohemia.
- Osmančík, O., B. Vacková. 1969. *Úvodní studie k problematice prostituce*, 1. díl. Praha, VÚK.
- Potůček, J. 2004. Český obrázek. *Reflex* 15 (40): 24–27.
- Resl, V. 1993. Prohlášení české Dermatovenerologické společnosti J. E. Purkyně. *Zdravotnické noviny* 42 (31): 1–8.
- Sochůrek, J. 2001. *Vybrané kapitoly ze sociální patologie*. Liberec: Technická univerzita.
- Stuchlík, S. 1976. K trestnému činu příživnictví. Pp. 118–123 in *Soubor referátů z celostátní soudně psychiatrické konference v květnu 1976 ve Špindlerově Mlýně a z krajských seminářů psychiatrů Východočeského kraje*. Hradec Králové: KÚNZ Hradec Králové.
- Szántó, J. 2005. Japonské podsvětí má nového vládce. *Reflex* 16 (36): 15.
- Šamalík, F. 1998. Edmund Burke: Zrod a peripetie konzervatismu. *Právník* 137 (9): 817–838.
- Šípová, I., K. Nedoma. 1970. Osobnost socio-sexuálně deprivovaných žen. *Časopis lékařů českých* 109 (26/27): 609–613.
- Šípová, I., K. Nedoma. 1973. Sociální a ekonomické faktory v rozvoji prostitučního chování u žen. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 9 (1): 103–106, <http://www.jstor.org/stable/41128701>.
- Traub, P. 1995. Nakažlivá ruleta. *Mladý svět* 37 (40): 9–12.
- Vlček, M. 1975. K problematice postihu prostituce v československém trestním zákoně. *Právník* 114 (10): 923–929.
- Vlček, M. 1983. Příživnictví jako právní a sociologická kategorie. *Právník* 122 (8): 753–760.
- Vlček, M. 1990. Poznámky k diskusi o legalizaci prostituce. *Právník* 129 (8): 755–756.
- Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon. ASPI (Automatizovaný systém právních informací) [databáze]. Wolters Kluwer. Staženo 23. 1. 2026 (<https://www.aspi.cz/products/lawText/1/30138/1/2/zakon-c-140-1961-sb-trestni-zakon?vtextu=p%C5%99%C3%AD%C5%BEivxlce=26.12.1962>).

Literatura

- Adorno, T., M. Horkheimer. 2019. *Towards a New Manifesto*. London: Verso.
- Berg, H. 2014. Working for Love, Loving for Work: Discourses of Labor in Feminist Sex-Work Activism. *Feminist Studies* 40 (3): 693–721, <https://doi.org/10.1353/fem.2014.0045>.
- Berg, H. 2021. *Porn Work: Sex, Labor, and Late Capitalism*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Black, B. 1985. *The Abolition of Work and Other Essays*. Port Townsend: Loompanics Unlimited.
- Brenner, C. 2013. Líné dívky, lehké dívky? „Příživnictví“ a disciplinace mladých žen v době normalizace. *Dějiny a současnost* 7: 19–22.
- Brenner, C. 2021. Sex And Scientific Observation: Research on Prostitution in Socialist Czechoslovakia. *Mitteilungen* no. 1: 10–18.
- Coward, R. 2007. Jsou ženské romány feministické romány? Pp. 51–74 in *Ženská literární tradice a hledání identit: Antologie angloamerické feministické literární teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství. Překlad D. Krejzová.
- Česká unie vydavatelů. 2024. *Media projekt*. Staženo 7. 11. 2024 (https://www.unievydavatelu.cz/gallery/files/2024_11_07-%C4%8CUV-%C5%BD%C3%A1kladn%C3%AD-v%C3%BDsledky-Media-Projektu-za-4-_Q-2023-a%C5%BE-3-_Q-2024.pdf).
- Davis, A. D. 2015. Regulating Sex Work: Erotic Assimilationism, Erotic Exceptionalism, and the Challenge of Intimate Labor. *California Law Review* 5: 1195–1275.
- Dobeš, M. 2022. Prostitution as a Special Form of the Offence of Social Parasitism in Socialist Czechoslovakia. *Journal on European History of Law* 13 (1): 80–95, <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1046005>.
- Doezema, J. 2000. Loose Women or Lost Women? The Re-Emergence of the Myth of White Slavery in Contemporary Discourses of Trafficking in Women. *Gender Issues* 18 (1): 23–50, <https://doi.org/10.1007/s12147-999-0021-9>.
- Donert, C. 2024. Social Justice or Sexual Justice? Social Justice and the Problem of Women in Twentieth-Century Europe. Pp. 205–223 in M. Conway, C. Erlichman (eds.). *Social Justice in Twentieth-Century Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/9781009370868.010>.
- Dudová, R. 2015. Constructing Bodily Citizenship in the Czech Republic. Pp. 22–51 in J. Outshoorn (ed.). *European Women's Movements and Body Politics: The Struggle for Autonomy*. Palgrave Macmillan, https://doi.org/10.1057/9781137351661_2.
- Duškova, L. 2023. *Vytváření socialistické noci. Společnost, představy a každodennost v Československu 1945–1960*. Praha: NLN.
- Foucault, M. 1991. Governmentality. Pp. 87–104 in G. Burchell, C. Gordon, P. Miller (eds.). *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- Frayne, D. 2015. *The Refusal of Work: The Theory and Practice of Resistance to Work*. London: Zed Books, <https://doi.org/10.5040/9781350251151>.
- Fuentes, K. 2023. Sex Worker Collectives Within the Whorearchy: Intersectional Inquiry

- with Sex Workers in Los Angeles, CA. *Affilia: Feminist Inquiry in Social Work* 38 (2): 224–243, <https://doi.org/10.1177/08861099221103856>.
- Geuss, H. 2018. *Trestněprávní postih přživnictví v Československu v letech 1957–1990*. Diplomová práce, vedoucí Rákosník, Jakub. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav hospodářských a sociálních dějin.
- Ghodsee, K. R. 2020. *Proč mají ženy za socialismu lepší sex. A další argumenty pro ekonomickou nezávislost*. Praha: Host. Překlad S. Ficová.
- Giovannitti, S. 2023. *Pracující dívka. O prodeji umění a prodeji sexu*. Praha: Tranzit. Překlad O. Trhoň a T. Wehle.
- Gjuričová, A. 2011. Revoluce odkládá sametový háv: Erotika a nahé tělo v českém veřejném prostoru po roce 1989. *Dějiny a současnost* 33 (11): 40–43.
- Graeber, D. 2019. *Bullshit Jobs*. London: Penguin Books.
- Hardy, K. 2013. Equal to Any Other, but Not the Same as Any Other: The Politics of Sexual Labour, the Body and Intercorporeality. Pp. 43–58 in C. Wolkowitz, R. L. Cohen, T. Sanders K. Hardy (eds.). *Body/Sex/Work: Intimate, Embodied and Sexualized Labour*. London: Palgrave Macmillan, https://doi.org/10.1007/978-1-137-02191-5_3.
- Havelková, B., B. Bellak-Hančilová (eds.). 2014. *Co s prostitucí? Veřejné politiky a práva osob v prostituci*. Praha: SLON.
- Havelková, B. 2016. Blaming All Women: On Regulation of Prostitution in State Socialist Czechoslovakia. *Oxford Journal of Legal Studies* 36 (1): 165–191, <https://doi.org/10.1093/ojls/gqw022>.
- Havelková, H. 2019. Náměty k diskusi o českém genderovém kontextu. Pp. 180–197 in V. Sokolová, L. Kobová (eds.). *Odvaha nesouhlasit. Feministické myšlení Hany Havelkové a jeho reflexe*. Praha: FHS.
- Hearne, S. 2022. Selling Sex under Socialism: Prostitution in the Post-War USSR. *European Review of History: Revue européenne d'histoire* (29) 2: 290–310, <https://doi.org/10.1080/13507486.2021.1937952>.
- Hester, H., Z. Stardust. 2020. Sex Work in a Postwork Imaginary: On Abolitionism, Careerism, and Respectability. Pp. 69–82 in J. Cooke (ed.). *The New Feminist Literary Studies*. Cambridge: Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/9781108599504.006>.
- Hester, H. 2023. Anti-Work Architecture: Domestic Labour, Speculative Design, and Automated Plenty. *Open Philosophy* 6 (1): 1–15, <https://doi.org/10.1515/opphil-2022-0226>.
- Hester, H., N. Srnicek. 2024. *Až skončí práce: Dějiny domácnosti a boje za volný čas*. Praha: Alarm.
- Hojda, Z. 1994. Hledá se historie lepší poloviny lidstva. *Dějiny a současnost* 16 (6): 2–3.
- Jaffe, S. 2022. *Work Won't Love You Back*. London: C. Hurst & Co.
- Leigh, C. 1997. Inventing Sex Work. Pp. 225–231 in J. Nagle (ed.). *Whores and Other Feminists*. London: Routledge.
- Lišková, K. 2008. Spříznění bez volby. Pornografie v sexuologickém, kriminologickém a feministickém diskursu. *Sociální studia* 1: 77–97, <https://doi.org/10.5817/SOC2008-1-77>.
- Lišková, K. 2018. *Sexual Liberation, Socialist Style: Communist Czechoslovakia and*

- the Science of Desire, 1945–1989*. Cambridge: Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/9781108341332>.
- Murphy, E., D. Oesch. 2015. *The Feminization of Occupations and Change in Wages: A Panel Analysis of Britain, Germany and Switzerland*. SOEPpapers on Multidisciplinary Panel Data Research 731, Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung (DIW), Berlin. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/107004/1/817839763.pdf>
- Nečasová, D. 2019. Obrazy nové socialistické ženy, angažované občanky v poúnorovém oficiálním diskurzu. Pp. 465–484 in V. Sokolová, L. Kobová (eds.). *Odvaha nesouhlasit. Feministické myšlení Hany Havelkové a jeho reflexe*. Praha: Fakulta humanitních studií UK.
- Penny, L. 2023. *Sexual Revolution. Modern Fascism and the Feminist Fightback* (2nd ed.). London: Bloomsbury Publishing.
- Polkowska, D. 2014. *The Value of Work in Contemporary Society*. Oxford: Inter-Disciplinary Press, <https://doi.org/10.1163/9781848883574>.
- Schuchmann, S. 2025. Elites of the Whorearchy—OnlyFans Creators’ Power, Identity and Sex Work Stigma Negotiation. *Gender, Work & Organization*, <https://doi.org/10.1111/gwao.70010>.
- Šustrová, R. 2024. Social Justice in Authoritarian Central Europe: Czechoslovakia under Nazism and Communism. Pp. 116–138 in M. Conway, C. Erlichman (eds.). *Social Justice in Twentieth-Century Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/9781009370868.006>.
- Valkovičová, V. 2017. Prostitúcia, governmentálna a technika moci: Konsenzuálne poskytovanie sexuálnych služieb na Slovensku. *Acta FF ZČU* 9 (1): 7–30.
- Wagnerová, A. 2017. *Žena za socialismu: Československo 1945–1974 a reflexe vývoje před rokem 1989 a po něm*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Ward, E., G. Wylie (eds.). 2019. *Feminism, Prostitution and the State: The Politics of Neo-Abolitionism*. Routledge & CRC Press.
- Weeks, K. 2011. *The Problem with Work: Feminism, Marxism, Antiwork Politics, and Postwork Imaginaries*. Durham and London: Duke University Press, <https://doi.org/10.1215/9780822394723>.
- Wodak, R. 2001. The Discourse-Historical Approach. Pp. 63–94 in R. Wodak, M. Meyer (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: SAGE, <https://doi.org/10.4135/9780857028020.n4>.

© BY-NC Barbora Skalická Doležalová, 2026.

Barbora Skalická Doležalová je doktorandkou na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. V roce 2023 spoluzaložila Dekrim, kolektiv sexuálně pracujících, a je součástí vědecké pracovní skupiny ESWORN. Její disertační výzkum vedený metodou participativního akčního výzkumu se zaměřuje na sexuální práci z pohledu antipracovních teorií. Dále ji zajímá vězeňský a policejní abolitionismus nebo antigenderové politiky na Maltě. Autorka v roce 2025 získala stipendium SYLFF (Ryoichi Sasakawa Young Leaders Fellowship Fund) na podporu svého výzkumu v České republice. Její texty se objevily v časopisech Alarm, Kapitál, Druhá : směna nebo Plav. ORCID: 0009-0005-8657-3735. Kontaktní e-mail: barbora.dolezalova@fsv.cuni.cz.